

L-GHID TA' L-ASSUNTA

IS-SITTA U TLETIN SENA

36 (2001)

PALAZZO MARGHERITA

**L-ESPERJENZA
TAGHNA**

**.....IL-GARANZIJA TIEGHEK
FL-ISBAH ĠURNATA TA'
HAJTEK**

Għal aktar dettalji ċempel 555737 jew 557898

36 (2001)

*Stampat
ghall-ewwel darba
Awwissu 1966*

*Pjazza tal-Katidral,
Cittadella, Ghawdex,
VCT 103*

Tel • 21554101
Fax • 21564572

Home-page:
<http://www.gozocathedral.org>

E-mail:
l-ghid_ta_l-assunta@gozocathedral.org

Editur
JOSEPH BEZZINA

Reklami
CHARLES BUGEJA

Ittajpjar
NANCY GRECH
FABIENNE GRECH

Proof Reading
REV. GEORGE MERECIA
CHARLES BEZZINA

Setting
ERIC DE BONO

Ritratti tal-qoxra
Il-Kappillan tal-Matriċi imbakkar fil-
jasar, minn pitura oriġinali ta'
PAWLU CAMILLERI-CAUCHI

Stampata
J. DE BONO
PRINTING PRESS LTD.
TEL: 21552219 • 0944 6795

© Copyright

L-ARTIKLI FIDMA LUPPROGRIET TA' L-AWTORI
JISTGHIJJI L-MAJISTRI U L-REPUBBLIKANTI B'EDDA
MOKKMINI HALLI-PORNIESTA' L-AWTORI
IL-FIDMETI ESPRESSI FI-ARTIKLI MHI QJEN
NECESSARIJMENT TAL-BORD EDITORIALI

Fl-1551, jiġifieri 450 sena ilu, il-festa tradizzjonali u antika ta' Santa Marija baqgħet ma saritx. Sa mis-sena 1299, minn meta hu dokumentat li l-Matriċi ta' Santa Marija kienet żgur tiffunzjona ta' parroċċa, ma hux magħruf li l-festa qatt thassret. Izda dik is-sena ma kienx hawn Ghawdxin biex jiċcelebraw il-festa.

Inqas minn tliet ġimgħat qabel, il-Hadd, 26 ta' Lulju, 1551, iċ-Ċittadella kienet infethet lill-armata Torka taht it-tmexxija ta' Sinan Paxa, ir-Rajjes Dragut, u Kambil Bej. Wara bumbardament ta' jumejn, is-swar bdew iċiedu, u biex, mingħalihom, jevitaw stragi, il-kapijiet iddeċidew li jifihu l-bieb ewlieni. Bdiet l-ikbar katastrofi fl-istorja millennarja ta' Ghawdex. Il-Knisja Matriċi kienet imħarrbta u mahruqa. L-Ghawdxin kollha, irġiel, nisa, u tfal, kienu mkaxxkra fil-jasar. Fost dawk imjassra kien hemm il-kappillan tal-Matriċi, Dun Nicolò Castelletti, li ma harabx bħal oħrajn, izda baqa' jagħti konfort lill-parruċċjani tiegħu f'dawk il-jiem ta' prova. Dun Nicolò ittiched fil-jasar u miet fil-ktajjen effett tat-tbatija li għadda minna.

Izda l-fitt Ghawdxin li harbu ma damux ma reggħu lura fi djarhom fiċ-Ċittadella. B'sagrificċji kbar, il-Matriċi ssewwiet u f'inqas minn sentejn reggħet bdiet tiffunzjona. Il-festa reggħet bdiet issir mill-1553. L-ewwel kappillan wara dan l-assedju ta' Ghawdex kien Dun Leonard De Cace, l-ewwel wiehed li kellu t-titlu ta' Arcipriet. Stinka fuq li stinka biex mill-ġdid poġġa l-Matriċi fuq saqajha. U hekk għamlu l-Arcipriet li ġew warajh sal-lum. 450 sena ta' sacrificċji għaliex kif nafu lkoll mill-esperjenza personali tagħna xejn ma jsir bla sacrificċju, aħseb u ara kif tista' tmexxi l-knisja ewlenija ta' Ghawdex bla sacrificċju.

Fuq il-passi tal-predeċessuri tiegħu u fl-okkażjoni tas-Sena Marjana 2001, l-Arcipriet prezenti haqseb halli jitpoġġa stellularju tad-deheb bid-djamanti b'għieh lil Santa Marija. J'Alla l-imħabba lejn Santa Marija murija minna l-parruċċjani fl-ghotjiet għal dan l-istellarju, tintwera fi kliemna u f'imġibitna ma' Alla u mal-proxximu tagħna.

joseph.bezzina@gozocathedral.org

L-ISTRAGI TA' L-1551 U L-LEĠĠENDA TA' BERNARD DE OPUÒ

kitba ta'

Victor John Galea

1. TARHUNA

Tarhuna, post xi 64 kilometru 'l ġewwa minn Tripli, nies midhla ta' dak il-pajjiż, jorbtuha ma' l-istragi li ghamlu t-Torok Ghawdex fl-1551. Jissemma patri Frangiskan Taljan, Kustanz Bergna, li fi ktieb li hareġ fl-1925 jghid li Tarhuna hemm nies li lsienhom u twemminhom xejn ma jixbhu lil tal-Misilmin li jghixu madwarhom. Inqala' wkoll patri ieħor, did-darba Malti, Wistin Taliana, li twieled Tripli fl-1873. Dan jghid li fl-1551 it-Torok kaxkru l-Ghawdxin Tarhuna, fejn mitluqa minn kulhadd, kellhom jaqilbu Misilmin. Izid li diskorshom kien fih hafna kliem Malti. Meta huma jkollhom xi jghidu ma' l-Gharab dawn kienu jghidulhom b'kuljuna: Ġiddkom Malti!

Fl-ahharnett l-istoriku Dumnikan Indri Vella jghid li Malti Tripolin, kunjomu Manara qal li sama' lil wiehed minn dawn ta' Tarhuna jghid li nannuh kien jghidlu li huma kienu Maltin, vittmi tal-vendetta ta' Dragutt.

Li hu żgur hu li minn Ghawdex, it-Torok niżlu Tagura xi ghoxrin kilometru fil-lvant ta' Tripli u dment li l-flotta Torka kienet hemm matul l-ewwel nofs ta' Awwissu bieghet li setghet lsiera Ghawdxin. Wara li t-Torok hadu 'l Tripli lejlet Santa Marija, il-flotta salpat għal Istanbul bil-kotra ta' l-Ghawdxin abbord.

2. IL-VENDETTA TA' DRAGUTT

Xi tkun il-vendetta ta' Dragutt li kienu jsemmu dawk ta' Tarhuna? Dun Alwiġ Vella (1859-1928), fir-rumanz tiegħu *Bernard De Opuò* li hareġ fl-1898 ma jibdiex l-istorja fl-1551 bħalma forsi wiehed kien jistenna imma fl-1540 meta Dragutt waqa' lsir ftit wara li niżel Ghawdex nhar l-20 t'April ta' dik is-sena. Imbagħad jghaddi għas-sena 1544 meta Dragutt

wara li ghamel erba' snin jaqdef għal sidru fuq xini tal-familja Ġenwiza Lomellini, niżel Ghawdex nhar il-25 ta' Settembru.

Ix-xorti riedet li, fil-ġlied li nqala', l-Ghawdxin lil Dragutt qatlulu lil huh. Flok raddewlu l-katavru tiegħu l-Ghawdxin hallew l-ghadab u l-misrur li kellhom għal Dragutt jagħmihom u harquh. Jghidu li kif Dragutt kien mitluf bir-rabja hu u hierieg mill-Fliegu niżel fuq il-Gebli tal-Halfa li hemm bejn Hondoq ir-Rummien u Ras il-Qala sewwasew taht iż-Żriezaq qabel tilhaq il-Bugħaž u fuqha halef il-qerda ta' Ghawdex u tal-Ghawdxin.

Minn dak inhar it-Torok tista' tghid ma qatghu xejn. Is-sena ta' wara ġew darbtejn, l-ghada ta' Santa Marija u fil-hamsa ta' Settembru. Fl-1546 ġew nhar is-27 ta' Mejju u fost l-ilsiera li qabdu kien hemm il-Kappillan ta' San Ġorġ. Ġew ukoll f'Lulju ta' l-1549.

3. DRAGUTT IFITTEX IL-QERDA TA' L-ORDNI TA' SAN ĠWANN

Jekk sa l-1549 Dragutt kien halef il-qerda ta' Ghawdex u tal-Ghawdxin, mis-sena ta' wara 'l quddiem beda jfittex li jqaċċat lill-Kavaleri ta' San Ġwann minn Malta u minn Tripli wkoll halli jeqridhom darba għal dejjem. Sa l-1550 Dragutt kien iqatta' x-xtiewi Ġirba mohbi bejn ix-xatt t'isfel ta' dik il-gżira u x-xtajta tat-Tuneżija li hemmhekk jifih f'port kenni. Imbagħad f'dik is-sena ha 'l Mehdija, belt bejn Susa u Sfaques bi dritt Lampedusa, u sfortunatament, Malta.

L-Imperatur Karlu V, ir-Re ta' Spanja u sovrani ta' Malta, billi sa minn Novembru ta' l-1545 kien jinsab fi tregwa mat-Tork, f'April ta' l-1550, kiteb lis-sultan u qallu li l-htif ta' Mehdija kien jikser it-trattat ta' paċi. Fl-istess

*Patri Bartilmew Bonavia jiddiskuti mal-Bâxa Sinan Paxa l-amistizju biex tinfetah iċ-Ċittadella.
(pittura oriġinali ta' Pawlu Camilleri Cauchi, 2001)*

xahar Dragutt hareġ ihuf għall-prejjeż madwar Sqallija u Napli. Andrea Doria, l-Ammirall ta' Spanja, wasal Napli f'Mejju u qatagħha li jahbat għal Mehdiya kif Dragutt kien mehdi bis-serq bhas-soltu. Mehdiya ċediet wara assedju li sar mit-28 ta' Ġunju sa 10 ta' Settembru. Inhelsu sebat elef ilsir u s-suldati Spanjoli, Taljani u Maltin sabu mhażen shah mimlija merkanzija u dehbijiet, fided u rikkezzi ohra fid-djar sforz il-hell ma jaqta' xejn tax-xwieni ta' Dragutt.

Jekk Dragutt x'hin l-Ghawdxin harqulu lil huh sar xjaten issa, kif sema' x'kien ġralu, sar infern shih. Wahhal fil-Kavaleri ta' San Gwann u halef il-qerda tagħhom minn wiċċ id-dinja. Għalhekk, billi bis-saħha tiegħu dan ma seta' jagħmel xejn, qabbad lill-hbieb li kellu Istanbul ixaħmu lill-bwaxa bir-rigali li bagħtilhom halli jahmu lis-Sultan kontra l-Ordni. Dan ma riedx wisq biex jisbel għall-Kavaleri li għalih ma kenux hlief ġgajta kursala jhufu fl-ibhra li hu kien iqis tiegħu.

Sadattant Dragutt kien reġa' ntana' Ġirba. Andrea Doria ġie għalih u għalaqlu t-triq miż-żewġt ibnadi, jghidlek ġewwa hu x-xilep. Imma

Dragutt kaxkar ix-xwieni fuq il-parati għannaha l-ohra tal-gżira u f'April ta' l-1551 harab lejn Istanbul fejn kompli jonfoħ fin-nar biex is-Sultan jibghat il-flotta li kien qed jarma għal Malta u Tripli halli jiknes min-nofs lill-Kavaleri. Hu u sejjer id-demm ma halliehx u ġibed għal wara Malta fejn niżżel in-nies Haġra s-Sewda.

L-Imperatur Karlu V f'itra li kiteb lis-Sultan Tork fl-aħhar ta' Ottubru tal-1550 qallu li ma kienx iqis li l-hbit li sar fuq Mehdiya bhala ksur tat-tregwa billi dil-belt kienet biss il-bejta ta' kursal. Imma t-Tork biex ikollu skuza halli jahbat għall-artijiet ta' l-Imperatur għamel lil Dragutt gvernatur ta' Santa Mawra, wahda mill-gżejjer Jonji, u għalhekk uffiċċjal Tork. Fl-ambaxxata li bagħat lill-Imperatur, is-Sultan Tork qallu fost l-ohrajn, biex jerhi lil Susa, Monastir, u Mehdiya f'idejn Dragutt.

Is-siegha t'Ghawdex kienet qegħda toqrob. Dragutt kif sab ruhu Istanbul dawwar lil dawka ta' madwar is-Sultan biex il-flotta li kienet qieghda titlesta flimkien max-xwieni tal-kursala bil-bandiera Torka jahbtu għal Malta u Tripli halli jeqirdu darba għal dejjem lill-

Kavallieri ta' San Gwann. Tant impressjona lis-Sultan Dragutt, li lill-kmandant tal-flotta, il-Baxa Sinan, qallu biex dejjem ifittex il-parir ta' Dragutt waqt l-impriza.

Il-flotta Torka li waslet fil-Far ta' Messina f'Lulju ta' l-1551 kellha 112-il-xini u tletin fusta ma' żewġ galjazzi, birgantini u bastimenti oħra tat-trasport. Gellieda kien hemm dawra ta' max-il elf, l-iktar gannizzri, dawk is-suldati li fl-istampi ta' l-Assedju l-Kbir narawhom b'mitra twila bajda f'rashom, jaghtu lemha lill-patrijarka ta' Moska. Dawn il-gannizzri ma kienu Torok xejn, imma tfal misruqa mill-familji Nsara u mtellgha misilmin fanatiċi Stambul. Minn Messina l-flotta daret 'l isfel, harbtet 'l Awgusta, u nhar it-tmintax ta' Lulju kienet fuq Malta fejn dahlet Marsamxett.

4. MSEJKNA L-GHAWDXIN

X'hin l-ahbar li kienu gejjin it-Torok waslet Ghawdex, żewġ dghajjes mimlija nisa u tfal telqu lejn Malta biex jistkennu l-Birgu. Billi l-Ghawdxin li qabdu t-Torok kienu bejn il-hamest elef u s-sitt elef, aktarx li dawn iż-żewġ dghajjes kienu hadu biss in-nisa u t-tfal ta' l-ahjar nies tal-gzira. Il-Grammastru d'Homedes reggagħhom lura, billi, kif jghidilna Vertot, heddiddhom li jgharraqhom jekk jersqu lejn il-moll tal-Birgu.

Min jaf dawk it-tfal li regghu lura lejn Ghawdex biex wara qabduhom it-Torok u haduhom Stambul, sabux ruħhom miġbura mal-Gannizzri u fl-1565 gewx Malta biex jithallsu mill-Kavallieri, ghatxanin biex jaqbd u wiehed minnhom haj u jifthulu sidru salib bix-ximitarra?

5. GHAJN GHAL GHAJN U SINNA GHAL SINNA

Minn Marsamxett, il-Baxa Sinan u r-Rajjes Dragutt telghu fuq Xiberras, fejn illum hemm Kastilja, biex jistrawardaw lil Sant' Anglu. X'hin intebhu li Sant' Anglu u l-Birgu ma kontx tehodhom kif gieb u lahaq, daru għall-Imdina. X'hin it-Torok kienu hemm fuq, il-galjotti tagħhom li kienu għassa għal xi ċaqliqa fuq il-bahar, qabdu vaxxell gejj bil-qamh minn Sqallija. Fuq sabu ittra li l-prokuratur ta' l-Ordni Messina kien bagħat lill-Grammastru. Din kienet ittra finta maħsuba biex thawwad l-ghadu.

Il-prokuratur kiteb lill-grammastru li Andrea Doria kien mistenni Messina biex wara jinżel Malta jahbat għall-flotta Torka. Billi Dragutt kien mixghuf, għal darba tnejn, x'kien isarraf Doria, ittra bħal din ma setghetx ma thassibhomx. Il-Baxa ma riedx jinqabad bix-xwien magħluqa Marsamxett u hu bl-armata r-Rabat ta' l-Imdina, bil-kanuni li bihom ried jahbat għal Tripli, bl-ghazla li, jew ikaxkarhom lura bi tbatija kbira, jew iħallihom urajh.

Habat tajjeb li x-xwien tar-Rajjes Dragutt qabdu wkoll dghajsa li kienet salpat mill-Birgu għal Ghawdex. Fuqha kien hemm il-gurat Pawlu di Nas ma' xi artilliera u ftit krietel porvli għall-kanuni u l-ixkwiebet. Minn dan Dragutt intebah li Ghawdex la kellhom porvli u lanqas bumbardiera biex jisparaw il-kanuni.

Għalhekk wara li l-Baxa Sinan qatagħha mal-Kunsill li jwarrab malajr mill-Imdina u jgħabbi n-nies u l-kanuni minn San Pawl il-Bahar halli jekk jiffaċċa xi ghawg minn Sqallija jkun f'bahar miftuh, Dragutt, bil-Bej Kambil jagħtih palata, dawruh biex jahbat għal Ghawdex li kien lest jaq' f'halqhom bħal bajtra misjura. Il-flotta Torka fil-fliegu mhux biss kellha l-kenn minn xi majjistrata sajjija, imma jekk kellu jiġi fuqhom Doria għall-gharrieda minn Sqallija, kienet tista' tiżgiċċa min-naha l-oħra u ssalpa għal Tripli. Barra minn hekk l-Imgarr kellhom ilma kemm iridu la kemm igerbu l-btiet għal fuq ir-ramel. Minn hemm ukoll setghu jgħorru l-kanuni għar-Rabat bla ma jiehdu dik il-kedda li kienu hadu Malta sa l-Imdina. Mur ara Dragutt x'hass x'hin nhar l-Erbgha tat-22 ta' Lulju, fil-ghodu kmieni, il-flotta Torka harget minn San Pawl il-Bahar u bahhret lejn l-Imgarr r'Ghawdex fejn niżżlet in-nies u l-kanuni. Hemmhekk haress lejn il-Hagra tal-Halfa u ftakar fil-gurament li kien ha fuqha. Għalkemm qalbu kienet hebritu li hu wkoll kellu jhalli gildu fuq l-art tal-Kavallieri l-aqwa li għalih jivvendika lil huh, li l-irmied r'ghadmu kien inkines minn fuq is-swar tal-belt ta' Ghawdex u ntxet id-Dimnija.

6. IS-SWAR TAL-BELT T'GHAWDEX

Is-swar tal-Belt ta' Ghawdex li jharsu għal fuq ir-Rabat ma kenux bħal dawk li hemm illum. Flokhom fl-1551 kien hemm haġt gejj għat-tond, li kien ikompli d-dawra ta' dak li għad hemm illum in-naha tat-tramuntana. Jekk nistghu noqogħdu fuq il-pjanta li waslitilna, dal-haġt kellu parapett idur miegħu kollu. Filwaqt li kont

Bernardo De Opuò jissielet mat-Torok
(pittura originali ta' Pawlu Camilleri Cauchi, 2001)

tista' tispara l-ixkwiebet ta' dak iż-żmien minn wara dan il-parapett żgħir li ma kontx tista' tispara kanuni, li jridu mhux biss, dak il-fetħa fil-hajt ighidulha lamberżuna, imma jridu ukoll dik il-wesgha warajhom ighidulha terrapiena.

Biss il-pjanta li hallielna Matteo Perez d'Aleccio, li kien Malta bejn l-1576 u l-1581, ta' kif kien is-sur wara li ssewwa wara l-1551 imma qabel inbnew is-swar li hemm illum, wiehed jista' jghid li aktarx kien hemm fejn tqiegħed tliet kanuni fuq in-naha li thares lejn ir-Rabat, dejjem jekk dawn il-postijiet ma sarux wara li ssewwiet il-prexxa li kienu fethu t-Torok fl-1551.

Fil-fatt x'hin it-Torok fethu n-nar b'disa' kanuni kbar u oħrajn iżgħar minn żewġ batteriji, waħda hdejn San Ġorġ u l-oħra taht Pur-tirjal, Ghawdex seta' jwieġeb b'kanun wiehed biss. Wara li t-Torok qatlu l-bumbardier li kien Ingliz u qalbulu l-kanun hadd ma kien hemm lest biex jehodlu postu. Dan ifisser, mhux biss li ma kienx hemm min hu kapaci jispara kanun, imma jfisser ukoll li la l-kanun u lanqas minn jisparah ma kellu ebda rpar min-nar tat-Torok.

7. GVERNATUR FLOK HAKEM

Issa ix-xorti hażina tal-Ghawdxin riedet li f'dik is-sena li gie Dragutt biex jithallas għall-hruq ta' huh, il-Hakem Ghawdex kien tneħħa biex floku sar kavalier gvernatur. Dan kien Fra Galazjan de Sesse, Aragoniż bhall-Grammastru. L-ordni kienet issejjah gvernatur lill-kavalier li kien ikun responsabbli minn fortizza li kienet tissejjah kastell. Hekk Malta nsibu l-gvernatur tal-kastell Sant'Anglu u dak tal-kastell Sant'Iermu. Barra minn Malta kien hemm il-gvernatur ta' Tripli. Għalhekk il-belt t'Ghawdex li kienet tissejjah *terra* taht il-hwakem bdiet tissejjah kastell, kif hafna għadhom isibuha sal-lum, avolja l-gvernatur ilu li għab minn Ghawdex dawra ta' mitejn sena. *Terra*, kelma "sui generis" u għalhekk m'għandniex nittraduċuha la belt u lanqas kastell u wisq inqas ngħidu li *terra* kienet Ghawdex kollu. F'għajnejn il-kancellerija tas-saltna ta' Sqallija *terra* kienet grad inqas minn *città*, bhalma kienet l-Imdina, li għalkemm twikkiet bi gvernatur fi żmien il-Kavallieri, il-hakem baqa' sa żmien l-Inglizi, meta neħħieh il-gvernatur Thomas Maitland fl-1819.

*create
the correct
impression* with

**J. de Bono
Printing Press Ltd**

***Best Service!
Best Quality Printing!
Best Prices!***

Artwork, Photo Retouching, Colour Separations,
Printing of Brochures, Books, Business Cards,
Invoice Books, Flyers, Stickers, Menus, Holy Cards etc...

PHOTO RETOUCHING

BEFORE

AFTER

WE ARRANGE ALL KINDS OF PHOTOS, OLD, NEW, BLACK/WHITE & COLOUR
WE EVEN PRINT YOU PHOTOS ON PHOTO PAPER OR SLIDE

Make your best quality separations for only
A5 for only Lm 5.50 • A4 for only Lm 8.50 • A3 for only Lm 13.50
when printing at us

A4 paper for only Lm 1.65 for 500 sheets

1, ST. CORONATO STREET, NADUR. TEL / FAX: 21 552219 MOB: 0944 6795

8. "BUKKUN GHAT-TAFJA"

L-Ghawdxin kien ilhom jissielu mal-kursala minn qabel l-1551 u ghalhekk il-kliem li Bosio qiegħed f'halq il-ġurat Pawlu di Nas xhin inqabad ilsir, jigi f'ieri li l-Ghawdxin kienu ilhom jeqfulu lil Dragutt u li dejjem fdaw fis-swar ta' belthom biex tharishom, kien minnu. Li ma qisux l-Ghawdxin kien li altru tehodha mal-kursala li kienu jinżlu Ghawdex għall-ilma l-Imgarr jew Ghajn Barrani jew biex jaqbd u dawk l-Ghawdxin li kienu jkunu jahsdu ż-żara' jew mehdija jidirsu fuq l-enieder u altru tehodha ma' l-armata Torka li giet bl-iskop mhux biss li tisraq, imma biex tiehu jekk tista' lil Malta u l-Ghawdex, u jekk le, għall-inqas lil Tripli. Mhux biss kienet imdewda Ġanniżżri imma kellhom il-kanuni biex jahbtu għas-swar u jgarrfuhom.

L-ghadu tat-Torok kien biss iż-żmien. Biex jehilsu flok żewġ kanuni jew tlieta li kienu jkunu biżżejjed biex jifihu selha fis-sur halli kienu mbağħad jistiednu lill-gvernatur biex, jew iċiedi jew jistenna assalt generali, li seta' jispicċa f'mas-sakru, it-Torok tellghu disa' kanuni kbar u ohra żghar. Kieku l-gvernatur kien Fra Nicolas Durand de Villegaignon li tela' l-Imdina biex qawwa l-qalb ta' poplu li kien qata' jiesu qabel beda l-bumbardament jew La Vallette li matul l-assedju l-kbir mar hu stess jissielet fuq il-prexxa tal-biza' li kien hemm fil-posta ta' Kastilja, il-Birgu, kieku kienu jiġbru s-seba' mit raġel li kien hemm ta-jbin għall-ġlied fuq il-prexxa u jistennew l-ghadu hemm, imma l-gvernatur kien de Sesse, li ried jehles kemm jista' jkun malajr iktar mit-Torok.

Il-kanuni Torok fethu n-nar qabel tlugh ix-xemx nhar il-Ġimgħa ta' l-24 ta' Lulju u baqghu sejrin jagħtu sal-Hadd. Il-gvernatur, x'hin ra l-hitana niżlin borra u kien jaf sew x'kien geġ wara, mal-lejl ta' bejn is-Sibt u l-Hadd niżżel b'habel lill-patri Agostinjan Bartilmew Bonavia, Malti minn Bubaqra, biex jiftiehem mal-Baxxa halli jiftahlu bwieb il-belt, im-basta jhalli mitejn ruh mill-kbarat hielsa. Il-Baxxa lill-patri qallu li ladarba hemm il-prexxa fis-sur kien hu li jghid x'ghandu jsir u wiegħdu li jekk il-gvernatur jiftah il-bwieb bla telf ta'

*L-ahhar Ghawdxi jissielet ma' Tork.
(pittura oriġinali ta' Paul Falzon, 2001)*

żmien kien lest iħalli erbghin mill-kbarat hielsa u mhux iktar.

Dawk li kienu jriduha ta' majjuri, fosthom il-gvernatur u l-kappillan maġġur tal-Matriċi, ġabru malajr malajr dak li setghu fil-kxiexet minn għalihom se joħorġu hielsa u jparpru lejn Malta. Msieken de Sesse u l-ohrajn m'ghaddilhomx minn rashom li raġel kbir barra ras kbira jfisser ukoll raġel mimli bil-ghomor, xih kaghba. Dawk li ma kenux magħduda mal-kbarat, imma kellhom rashom fuq għonqhom u dirghajhom ta' l-azzar, kif xammew x'kien qed jinhema mill-kapurjuni, qabdu u ddendlu massur tan-naha tat-tramuntana u harbu lejn il-muntanji fejn stahbew fl-imxieti, gherien kbar daqs habs mohbija wara l-hitana tas-sejjieh u s-sigar u dabbru rashom sa ma ghaddiet il-burraxka. Dun Frangisk Agius jghid li minn dawn kien hemm mat-tliet mija b'kollox.

Dino Felici

Scultori

Avenza - Italia

Fornituri ta' l-Artal tal-Katidral

(Disinn originali Kav. Paolino Camilleri Cauchi)

Agenti: **E. THEUMA & COMPANY LTD.**

Theuma House, 302, St. Paul Street, Valletta. Tel: 234075, 236605
Fax: 244201. E-mail: theuma@dream.vol.net.mt

Il-bibien infethu il-Hadd u l-bravu patri Bona-
via qaghad taht il-mina biex iserrah moħħ is-
sibbiena Torok u jħajjarhom jidhlu bla biża' ta'
xejn jisirqu kull ma jsibu jista' jingarr, jistu-
praw lin-nisa, u jorbtu lil kulhadd ir-rink ilsir.
Ma dawn kiluha wkoll il-gvernatur u kappillan
maġġur tal-Matriċi. Kif waslu x-Xatt mal-qatta
mghobbija bil-bagoll li għenilli kienu tefghu
għidhom fih, nezzgħuħom u rabtuħom mal-
moqdief tax-xini biex jaqdfu għal sidirħom lejn
Tripli meta l-flotta Torka ħarget mill-Fliegu
b'riħ tajjeb fit-tletin ta' Lulju.

Dun Nikol Castelletti ma vinċiex il-vieġ u miet
fil-ġasar wara sentejn, imma l-gvernatur de
Sesse dam f'din il-ħajja sakemm infeda fl-1556
u ġie Malta biex deher quddiem kummissjoni
biex iwieġeb talli kien ċieda l-kastell
f'Għawdex kiesaħ u biered bla ma biss ħareġ
sejfu mill-ġħant. Imma De Sesse mhux biss
kien mexa skont l-użu tal-gwerra, imma bħala
prova li ma ttradix lill-Ordni seta' juriħom il-
kallijiet li rabbew idejħ wara ħames snin qdif u
mhux biss helisha ħafif imma ħa promozzjoni.

9. U L-HEMDA U S-SKIET HAKMU 'L DIN L-ART KIEBJA

Sir Temi Zammit fir-raba' ktieb tal-Ġabra ta'
Ward li jien qrajt l-iskola elementari tax-
Xaħra fl-1944 jistħajjel li l-Grammastru xħin
ra l-qluħ jitbiegħdu ħaseb li helisha ħafif ħax
ma kienx ħadu jaf x'ħemda kienet waqħet
fuq Għawdex. Jghid ukoll li l-Baxa, biex bħal
dak li qallu jzomm kelmtu, qabad erbħin xħ
ghakka, sejhilħom u qalilħom. Intom in-nies il-
kbar tal-belt, mela jien nerħilkom ħax hekk
fiehmt mal-kavalier, mōrru, il-bqija ħal fuq
ix-xwieni.

Imma ma dawn kien ħemm ukoll il-patri Bona-
via li tant kien stinka biex witta t-triq ħalli kol-
lox imur ħarir...ghat-Torok. Mieghu nħelset
mara ma' binħa. Jekk din kenitx il-buddaxa,
bħalma ħaseb xi ħadd, ma nafx.

10. IL-ĠABRA GHALL-FIDI TA' LSIERA GHAWDXIN

Minn Temi Zammit sirt naf ukoll li l-isqof ta'
Malta, wara li ħab indulġenza plenarja minn
ghand il-Papa lil min jagħti xi ħaġa ġabar
kemxa flus biex jifdi lill-Għawdxin u ħafna
nies kelliħom ix-xorti jerġġħu jaraw dawn il-
gzejjer. L-istess iħhid Dun Franġisk Agius.

Imma dan minnu?

Mit-tiftix tal-Professor Wettinger insiru nafu li
kulma ngabru kienu biss sitta u ħamsin uqija
wara sentejn ġbir mill-parroċċi kollħa. Minn
Hal Qormi darba minnħom ingabret dirdiena
biss, jġifieri nofs ħabba (.017ċ). Huwa l-
mejjet, kienet tghid ommi, jista' jerfa' lill-ħaj?
Xi kemm ilsiera kont tifdi b'sitta u ħamsin
uqija? Se nieħu l-eżempju taċ-ċorma tal-
Katerinetta.

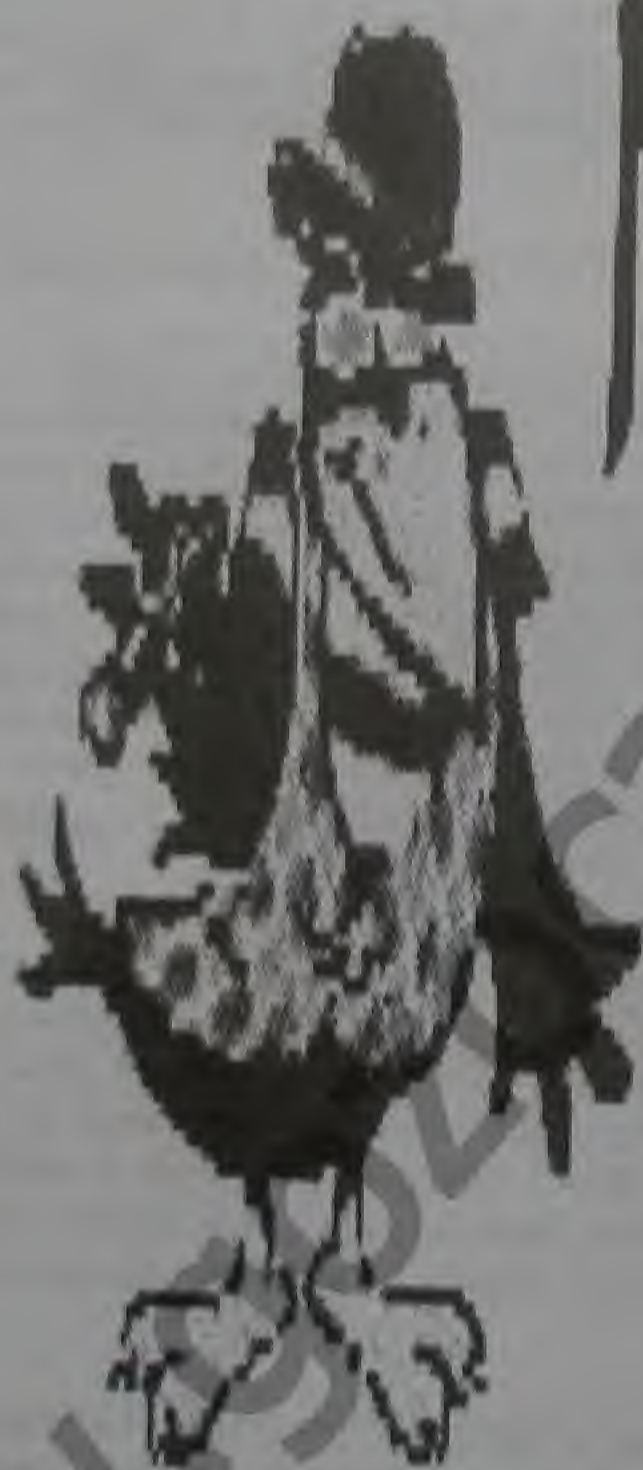
Xi sentejn qabel l-istragi t'Għawdex Dragutt
qabad il-Katarinetta, l-aħjar xħin li kelliħa l-
Ordni, u ħadħa Ġirba biċ-ċorma b'kollox. L-
Ordni kellu jħallas tliet mit skut ir-ras biex
ħeles iċ-ċorma mill-ġasar. Issa tliet mit skut
iġibu ħamsa u ħoxrin lira li jsarrfu mija u
ħoxrin uqija. Għiduli issa kif "ħafna"
Għawdxin setghu jaraw pajjzħom bis-somma li
ngabret? Zinn!

11. IL-LEGGENDA TA' BERNARDO DE OPUO

Bosio li tkellem mal-Għawdxin xħuħ li kienu l-
Belt ta' Għawdex waqt l-istragi ta' Lulju ta' l-
1551, jghidliħa li Bernardo de Opuo, suldat
Sqalli, malli ra lit-Torok deħlin ħas-sakkeġġ
xħin ħab quddiem ħajnejħ x'kien se jġirilħom
martu, li kienet Għawdxija, maż-żewġ uliedu,
xbejbiet imlaħħqa ħaž-żwieġ, ġera lejn daru li
kienet fit-triq li llum semmewħa ħalih u l-
ewwel qatel 'l uliedu u mbagħad 'l ommħom, li
ġriet biex tipperċedihom.

Kif kellu l-arkibus ikkargat u d-dard lest fil-
ballastra, ħareġ fil-bieb jistenna lit-Torok ġejjin
biex jidhlu. B'tir ta' l-arkibus u iħor tal-
ballastra, qatel l-ewwel żewġ Torok li resqu
biex jidhlu u mbagħad silet sejfu u daħal fir-
rassa biex ibiħ ħajtu bil-ħali kemm seta' sa
ma waqa' mqatta' bċejjeċ bix-ximitarri tal-
ħadu.

Sa ħawn x'tghid l-istorja, imma l-leggenda li
sibt f'wieħed mir-rapporti tal-viżti pastorali
wara li Għawdex sar djoċesi ħandħa iktar xi
tghid. Dil-leggenda tghid li Torok, Bernardo
mhux tnejn biss qatel imma mija u ħamsa, ko-
llħa minn fuq l-ħatba ta' biebu. Kif il-forzi
bdew iħalluħ wara dik il-battikata kollħa, resaq
Tork u daħħallu zokk f'ħajnu li baqa' dieħel
f'moħħu u qatlu.

MARDANIS Mini Market

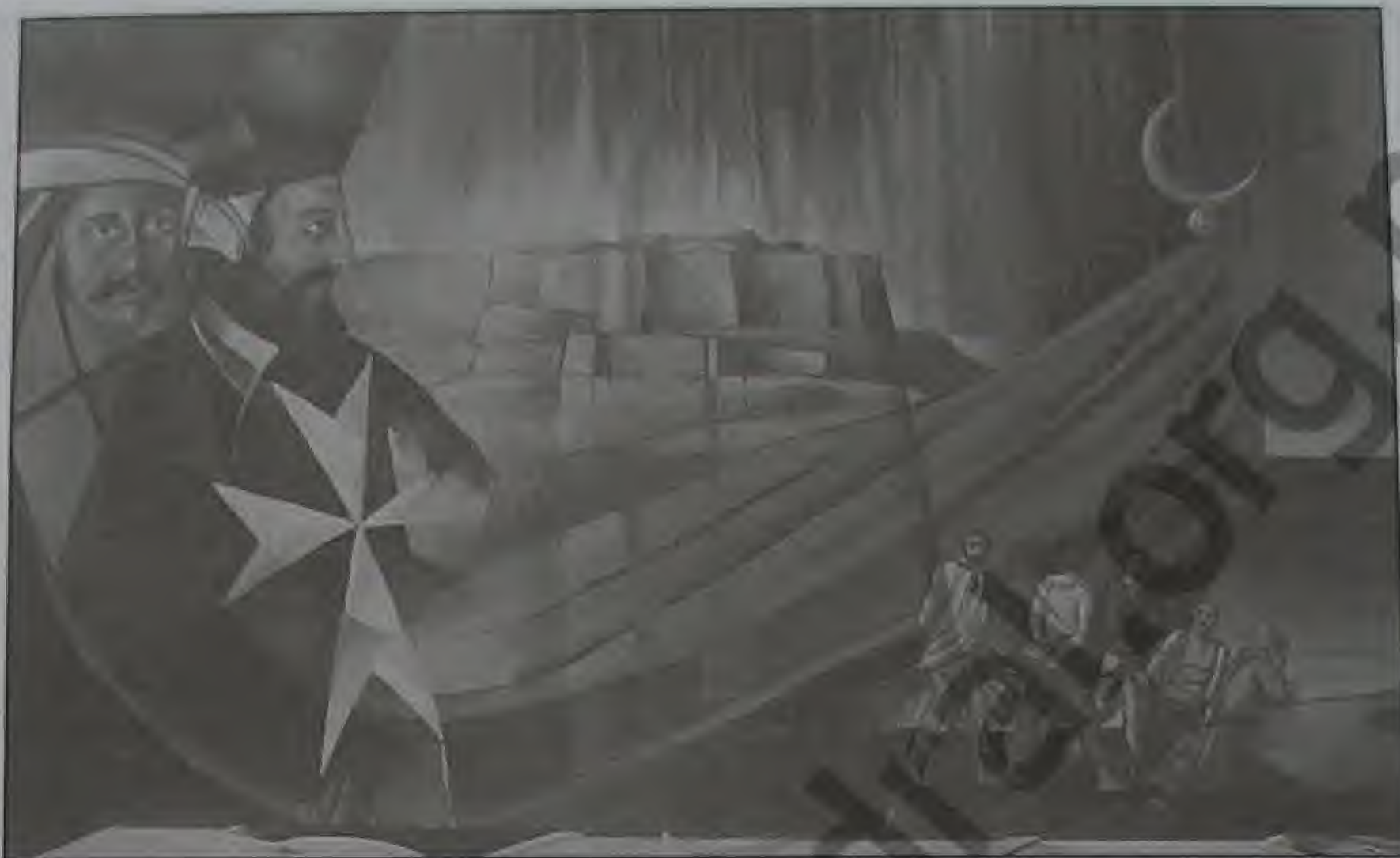
Discount Supermarket

For all your daily need

Sabina Square, Victoria - Gozo

Tel: 556906

For all your daily needs

*L-Ghawdxin fil-ktajjen imkaxkra għall-jaṣar.
(pittura oriġinali ta' Mark Sagona, 2001)*

Dawn it-Torok shabhom difnuhom flit 'il barra mill-Kastell f'għalqa fl-inhawī ta' Gidrin. Il-kittieb jaghtina hjiel kif setgħet nibtet din il-leggenda billi jfakkarna li qrib is-sena 1844, il-lavrant tal-gabillot Dun Vincenz Gatt, huma u jahdmu l-għalqa sabu hafna għadam bir-rijs b'kollox. Sa ma nkitbet din il-leggenda kien għadhom isibu l-għadam huma u jahartu dik il-għalqa.

Isem sid din l-għalqa thalla vojt fl-original. Biss mill-isem Ta' Gidrin nistghu nobsru li kienet bejn Triq Sant'Orsla, li ahna nafuha bhala Wara ta' Gidrin, it-Triq ta' Gidrin li tinzel minn din it-triq għad-Dawwara u t-Triq ta' Kercem, dari raba' tal-Gvern sal-knisja ta' San Quzman. Jien għandi x'jgħidli li dan il-għadam ma kienx tat-Torok. Kieku l-għalqa kien ilha tinhadem minn żmien it-Torok, kieku l-għadam ma kienx iħalli sa tliet mit sena wara biex jinstab.

Aktarx li din il-għalqa kienet ċimiterju li sar malajr malajr waqt xi mxija u sa dak in-nhar li beda jinstab l-għadam kien għadu ma intessx. Din il-leggenda nebbhitni biex nikteb fuq il-knisja ta' San Quzman li kienet f'dawk l-akkwati ukoll.

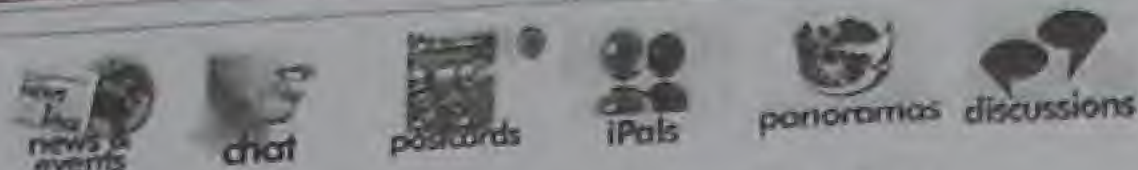
12. GĦALIEX IL-KAVALLIERI HALLEW IL-BELT TA' GHAWDEX KIF KIENET

Meta ġew il-Kavallieri fl-1530 Malta swar ma kienx hawn hliet Sant'Anglu u l-Imdina. Billi kien għadhom bit-tama li jergghu lejn Rodi, għall-ewwel sewwew is-swar ta' Sant'Anglu u l-Imdina biss. Wara li L'Isle Adam habat għal Modon il-Greċja, bhala l-ewwel pass għal Rodi u gietu fart, qata' jiesu minn Rodi. Hasbu għas-swar tal-Birgu u qatghulu foss. Lil Sant'Anglu tellghulu kavalier u qatghulu foss ukoll. Imma sa l-1551, Sant' Iermu u l-Isla kien għadhom holma.

Sa l-1551, meta Tripli waqgħet f'idejn it-Torok, la Valette kien mohhu mimli li jgħorr kollox hemm u jitlaq lil Malta għal rihha. Wara l-1551, twebbel b'Korsika, imma l-Ġenwizi riedu wisq tagħha. Kien biss wara l-Assedju l-Kbir, li l-Kavallieri qatghuha li jibqgħu hawn.

Għalhekk is-Sur t'Ghawdex sa ma ġew it-Torok baqa' kif kien fl-1530. Kien biss wara li nbriet il-Belt Valletta li l-Grammastru Wignacourt haseb biex saħħah is-swar ta' quddiem ir-Rabat kif narawhom illum.

Ir-Rabat – Ghawdex
Il-21 ta' Ġunju tas-sena 2001

Access vital information from your mobile phone

Get a FREE email address for life

GOZO.COM

SUN

SEA

FUN

www.gozo.com

put your business on Malta's hottest website!

ICS

Quality Computer Products

Island Computer Systems Ltd.
J.F. Kennedy Sqr. Victoria - Gozo

Tel: 558783 /4

www.ics.gozo.com

computers peripherals
upgrades internet
software

The Showcase

...where Giftware means Luxury!

SCICLUNA

HOUSEHOLD GOODS & CANE FURNITURE
(GOZO) LTD.

Shops: 11, 30, 32, 72, 101,
Palm Street, Victoria, VCT 103,
Tel. 554137; 556493.

email: sciclunajg@vol.net.mt

Discount
Shop
All Year
Round

You will find special offers on:-

- Playpens, highchairs, walkers, car seats, prams & pushchairs
- Children's clothing, casual & formal, from 0-14 years
- Ladies tights, underwear & swimwear

Incredible Prices - See for yourself

Q shop

Guaranteed reduced prices all year round

Located on Giuseppe Labre Street,
Victoria, Gozo. Tel: 556694

IL-KOR FIL-MATRIČI U R-RIT RUMAN

Sa mill-ibghad żminijiet kien hemm drawwa – li l-quddiem għad niktbu fuqha fit-tul – li l-kappillani tal-parroċċi jmorru jirreċitaw l-Uffizzju Divin fil-kor tal-knisja ewlenja tar-reġjun li fih kienu jgħixu.

Hekk fil-*Quinterniolus pro concordia taxarum* magħmul b'ordni ta' l-Isqof Senatore de Mello fl-1436, nafu li numru mill-kappillani tal-parroċċi tal-kampanja ta' Malta kienu jmorru jirreċitaw l-Uffizzju Divin fil-Katidral ta' l-Imdina.

Għawdex dak iż-żmien ma kienx djoċesi u għalhekk ma kellux Katidral. Kellu madankollu knisja Matriċi li fiha kien jiġi reċitat l-Uffizzju Divin ukoll. Ta' dan għandha xhieda gurantata mogħtija minn Dun Lawrenz de Apapis, Pro-Vigarju għall-Isqof f'Għawdex u Kappillan tal-Parroċċa ta' San Ġorġ. F'xhieda mogħtija lill-Viżitatur Appostoliku Mons. Pietru Dusina nhar l-14 ta' Frar, 1575, għad-domanda "si curam habet chori", jiġifieri jekk kienx imur għal kor, hu jagħmel riferenza preċiża għar-reċitar ta' l-Uffizzju Divin fil-Matriċi. Madankollu hu ma kienx imur għalih (ara dokument taht):

*710.
fuit interrogatus sup. infris particularibus, et primo.*

Resp. Sacer. 1.º Resp. In quanto alle servitie del Coro alla Chiesa io non me ne impaccio, ne tocca a me, perchè non sono se no semplice Parochiano, et non si fa servitie in coro in questo.

Taht gurant u fl-istess jum hu stqarr ukoll: "Et servo lo RITO ROMANO alla parrocchia mia." Mela, taht gurant qiegħed jgħid li hu juża r-RIT RUMAN fil-parroċċa tiegħu, il-parroċċa ta' San Ġorġ fir-Rabat, li kien is-subborg tal-Kastell (ara dokument taht):

a lui, et non credo di aver più di 100 anime alla mia Parochia, che non ha più di 40 o 50 case, e io per me stesso ministro alli miei sudditi li sacramenti et servo lo rito Romano alla Parochia mia sono tenuto di celebrare la messa la di delle Domeniche, et

F'imkien iehor fl-istess okkażjoni tal-Vizta jistqarr li: "verum in celebrationem missae uti more gallico, quo ad caeremonias", jiġifieri fiċ-ċelebrazzjoni tal-quddiesa kien juża xi drawwiet tal-Gallikan, izda fiċ-ċerimonjal – fiċ-ċerimonji biss, bħal ngħidu ahna, is-sinjal tal-paċi kien jingħata wara l-Offertorju. Izda hu kien isegwi r-RIT RUMAN.

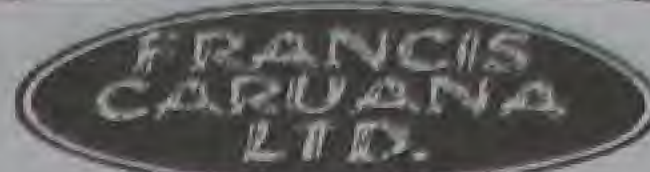
FRANCIS CARUANA LTD.

72 / 73 Republic Street,
Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 556248

*General Importers
Bathroom & Kitchen
Equipment and
Ceramic Tiles*

Fortunato Mizzi Street, Victoria, Gozo.
Tel: 552413 • Fax: 560179

*Importers of all
kind of Timber,
Chipboards,
Blackboards,
Veneers and
Building Materials*

Warehouse:
Taslija Road, Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 552993

la femme

Ladies, teenage and
child boutique

Karl Galea Str., Victoria,
VCT 111 - Gozo, Malta.
Tel: 564243, 558886
Fax: 564215, Mob: 0947 0114

Mallia Property & Developments Co. Ltd.

Ta' Mallia

**Hardware, Iron,
Steel & Fishing Equipment**

Ta' Mallia, Mgarr Road, Victoria, Gozo, Malta.
Tel: (356) 556947 Fax: (356) 559086

MONSINJUR TARČISJU GATT (1912-1966)

Benefattur tal-Knisja Katidrali • 35 sena minn mewtu

kitba ta'
Geoffrey G Attard

Fost is-saċerdoti eżemplari u mfittxija li żenju l-kleru ta' Ghawdex matul is-snin, jispikka sewwa s-saċerdot Rabt Dun Tarčisju Gatt. Dun Tarčis kien iben Ġorg u martu Marirož Scicluna u kulhadd kien isibhom b'*Ta' Qaraboċċu* ghax dan kien il-laqam taghhom li bih kienu maghrufa fost in-nies tar-Rabat t'Ghawdex. Ommu, fi żmienha kienet x'aktarx l-aktar mara mfittxa fir-Rabat u anke mill-irhula u ma kienx hemm Ghawdexi li fi ċkunitu qatt ma sema b'Marirož il-majjistra. Ix-xoghol taghha li f'dawk iż-żminijiet ma kienx tant komuni, kien ghamilha maghrufa ma' kulhadd.

Tarčisju Gatt twieled ir-Rabat, Ghawdex fit-18 ta' Frar ta' l-1912 u kien mghammed l-ghada u nghata l-isem ta' Tarčisju. Ha l-ewwel edukazzjoni tiegħu fl-Iskola Primarja fi Triq Vajringa u wara dahal is-Seminarju biex jitthejja ghas-saċerdozju. Irċieva l-ordinazzjoni presbiterali minn idejn l-Isqof ta' Ghawdex Mons. Mikiel Gonzi fil-Kon Katidral ta' San Ġwann, il-Belt, fil-25 ta' Lulju 1937. Bhala sacerdot, qeda dejjem il-ministru tiegħu bl-akbar żelu u bl-aqwa dedikazzjoni. In-nies kienet thobb tfitxu għall-qrar u għall-pariri tiegħu.

Fl-1946, l-Isqof Pace hatru ċerimonier tiegħu. Dun Tarčis qeda dan l-uffiċċju bi mhabba u dedikazzjoni kif kien xieraq. Kien habib fidil ta' l-Isqof ta' Ghawdex u sa llum għadu jidher maġenb l-Isqof Pace f'diversi ritratti antiki li jfakkruna f'xi avveniment importanti fl-istorja tad-Djoċesi Ghawdxija.

Fl-1952 l-Isqof ta' Ghawdex Mons Ġużeppi Pace hatru Kappillan tal-Korp tal-Pulizija tal-Fergha ta' Ghawdex u aktar tard intagħżel bhala Direttur Spiritwali tal-Banda Cittadina Leone tal-Belt Victoria, li tiegħu hsieb torganizza l-festi esterni ta' Santa Marija. Kien ukoll għalliem tat-Taljan fis-Seminarju tal-Qalb ta' Ġesù. Kien mahbub hafna bhala għalliem, kif għadhom itennu sa llum dawk kollha li għaddew minn

taht idejh. Jinghad li kellu hila partikulari biex jgħallem dan l-ilsien. Għallem ukoll it-Taljan lin-novizzi ta' l-Agostinjani fil-kunvent taghhom ta' Santu Wistin.

Imma ma nistghux insemmu lil Dun Tarčis u ma nsemmux l-imhabba straordinarja li kellu lejn il-Knisja Katidrali, iddedikata sa mill-qedem lill-Assunta. Bhala devot ġenwin tal-Madonna, Dun Tarčis ma setax ma jkollux imhabba partikulari lejn dan il-maqdes għażiż. Ma strahx qabel ma ra l-istatwa artistika ta' Santa Marija tinghata lill-Kapitlu tal-Katidral sabiex tkun meqjuma matul is-sena kollha fl-istess Katidral. Dun Tarčis thabat ukoll sabiex isir ġbir halli jsiru ghaxar triċi tal-bellus ir-rakkmati, wahda għal kull altar. Hadem bla heda sabiex l-istatwa titulari jkollha pedestall tal-fidda u pavaljun tal-lama fin. Qabbad lil

Ta' Dittiani
BOTTLE SHOP

BENNA AGIUS

St. George's Fief, Victoria, VCT 104 Gozo.

Tel: (+356) 565927, Fax: (+356) 550185.

E-mail: agiusbottleshop.com

Company reg. no. c17560, VAT reg. no. 1344 - 0007

Cafe Royal

5, Independence Square,
Victoria, Gozo.
Bar and Cafeteria

*The Place with a warm
and friendly atmosphere*

Lm 1 - Lm 5

Bargain Shop

**Palm Street,
Victoria**

Tel: 21 550915

*Wasal Stock Gdid ta'
Prams Buggies u Accessorji
Ohra għall-bżonnijiet tat-
tarbija tiegħek.*

Arċhbishop P. Pace Street,
Victoria, Gozo.

Tel: 564415 Fax: 555083
Fit-Telgha ta' l-Isptar Ġenerali

SANTA MARIJA ASSUNTA

poeżija ta'
Mons. Ġużeppi Farrugia-Gioioso (1887-1969)

Lil min tifhiri ahjar minnek naghti
Ja sbejha bhax-xemx fl-eqqel dija,
Min aktar minnek haqqu kull fohrija
Fost l-angli, fost, il-ġnus u il-beati!

Wahdek, int biss, imharsa ġejt mill-htija
Li ġibdet fuqna l-kruh tal-mewt u s-shati,
Int ma kelliex dal-kruh tal-qabar tbat
Għax inti biss b'kull grazzja ġejt moghnija.

Safja bħall-ġilju rawk l-Appostli tielgħa
Bl-angli jghannulek, 'Merħba bik Beata',
Tferrex mnejn tghaddi s-sliem, il-hlewwa, il-fwieħa,

Li b'ferħ il-ġenna mlew u sebbħu ġmielha,
L-aktar, xhin t'Ibnek fil-lemin rebbieħa
Tfaċċajt taħt tron, Sultana inkurunata.

nepputih, il-mastrudaxxa Baskal Attard (ta' Kunċetta) sabiex jahdem għall-istatwa bradella u bankun tal-ġewż li mbagħad ġew imzejnin b'hafna disinni tal-bronż kif inhu xieraq. Fi kliem iehor hadem kemm felah sabiex il-Knisja Katidrali ma jkun jonqosha xejn.

Imbagħad, fl-1956 lil Dun Tarcis beda jaqdi l-uffiċju ta' kappillan f'din il-Knisja Katidrali. Kien anke jgħid ir-Rużarju u jagħti l-barka sacramentali ta' kuljum. Bis-saħħa tiegħu, l-omelija tal-kwindicina bdiet issir fil-ghaxija. Kien sacerdot mimli zelu spiritwali u heġġa biex ikun ta' servizz għall-poplu l'Alla. Kien xieraq għalhekk li f'din is-sena, l-Isqof Pace għamel lil Dun Tarcis Monsinjur Kuġitur ta' Mons. Salvatore Attard u f'Ġunju ta' l-istess sena hatru Monsinjur effettiv tal-Katidral ta' l-Assunta.

Dun Tarcis kien ukoll tenur ta' hila u kien jiġi mistieden mill-parroċċi ta' Ghawdex sabiex

f'jum il-festa jiehu sehem fil-kant ta' l-Innu l-Kbir li jindaqq qabel ma jsir il-ħruġ tal-purċissjoni. Hafna huma dawk li għadhom jiftakru b'liema hila kien ikanta s-Salva Regina li tant kellu għal qalbu.

Imma l-mard malajr hakem lil Dun Tarcis u wara ftit beda jitlef ukoll id-dawl, hekk li kontra qalbu kellu jinqata' mill-Knisja Katidrali u jqaddes fil-Knisja ta' Santu Wistin, ftit passi biss bogħod minn fejn kien joqgħod. Miet fil-5 ta' Frar 1966, fl-età ta' 54 sena. Żgur li l-akbar maskar tiegħu huwa l-istess statwa ta' l-Assunta meqjuma fil-Katidral, li mingħajr il-ħidma sfiqa tiegħu ma kienet qatt issib ruhha fil-Knisja Katidrali fejn għadha meqjuma sa llum. Ġie midfun fiċ-Ċimiterju ta' Santa Marija fil-limiti tar-Rabat. Bosta huma dawk li jibqgħu jiftakru b'għozza u b'rispett, biex kif habbewh f'hajtu jibqgħu jgħozżuh u jitolbu għal ruħu wara mewtu.

We at

RAINDROPS

***Can change your house to a home
with unique flower Arrangements and
exotic indoor and outdoor plants.***

***Landscape your garden with pleasure
Get rid of watering troubles
by using our drip irrigation system.***

Get rid of pests with our expert advice.

SHOP

23 Main Gate Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 554114

STORES & OFFICE

Borg Gheritu Street,
Victoria, Gozo.
Tel: 551254, Fax: 561489

IL-KNISJA TA' SAN QUŻMAN FL-INHAWI TA' GUŻMAN, IR-RABAT, GHAWDEX

kitba ta'
Victor John Galea

1. Kif kienu jsibuha

Ghalkemm ma' San Qużman dejjem imur San Damjan ix-xjuh taghna dejjem kienu jafuha bhala ta' San Qużman biss. Ohroġ il-ghageb, fl-1368, meta l-knisja tissemma l-ewwel darba f'dokument li hareġ mill-kancellerija tas-saltna ta' Sqallija, hekk ukoll innizzla, ta' San Qużman biss, kif baqghet maghrufa fost il-poplu taghna sal-lum. L-inhaw i ta' madwarha wkoll kienu maghrufa bhala ta' San Qużman. Ta' min jghid hawn li l-istoriku tal-Knisja Teodoretu (393-458), li kien isqof ta' Ċiru fejn kien hemm il-bażilka li telghet fuq il-fdal ta' San Qużman u San Damjan, f'itra li kiteb lis-suldati ma jsemmix hliet lil San Qużman.

Dun Frangisk Agius fl-1747 jghid li knisja ta' San Qużman u San Damjan kienet fl-inhaw i tal-Hammimiet, imma fir-rapporti tal-vizti pastorali bejn l-1621 u l-1760 dejjem jinghad, iktar qrib is-sewwa, li kienet fl-inhaw i ta' Gelmus. Ahna l-hotba li hdejha kienet mibnija l-knisja nafuha bhala ta' Ċikment, u ghalhekk hawn min jghid li l-knisja kienet ta' Ċikment.

Biex inkun ghidt kollox ir-raba' ta' daw k l-inhaw i hawn min isibu ta' Gużman, u ghalhekk il-Hotba ta' Ċikment smajt min jghidilha l-muntanja ta' Gużman. Raġel ixjeh minni qalli li dan Gużman kellu r-raba' li ssemma ghalih. L-imsejken spicċa biex miet ta' Gelmus meta qatghet biċċa blata bih.

2. Fejn kienet il-knisja

Kif qaluli l-knisja San Qużman kienet f'it hawn, voldieri lejn ir-Rabat, mill-Hotba ta' Ċikment, bejn it-triq li mir-Rabat tiehu ghall-Gharb u l-oħra li tiehu ghall-Qasam ta' San Gorg. Kont tidhol ghalha minn fejn illum hemm l-istatwa ta' San Guzepp, int u sejjer l-Gharb. Kont tghaddi ghalha minn fuq iċ-ċangar jigiġieri passagġ fuq hajt tas-sejjieh bil-kurduna jew qofol tal-knaten tal-franka mqieghda ghal rashom biex wiehed ikun jista' jimxi bla tbatija.

Il-Knisja kienet thares lejn il-lvant, jigiġieri lejn ir-Rabat. Ir-raba' ta' quddiemha kien jagħmel minnu s-sultan ta' Sqallija ghax nhar il-21 ta' Marzu ta' l-1368 ir-re tati lil Arrigu D'Osa, Sqalli minn Nikosija. Ir-raba' qabel kien f'idejn Ġajmozz Catalano li kien miet bla tfal. Kien jissejjah ta' San Qużman għall-knisja. Barra min-naha tal-knisja kien imdawwar minn kullimkien bi triq. Dan ifisser li bhala irjeh kellu t-Triq ta' l-Gharb, it-triq ta' Gidrin, u t-triq tal-Qasam ta' San Gorg. Min-naha tal-punent kien jasal sal-knisja.

3. Il-knisja ta' San Qużman mill-1587 sa l-1654

Ma nafx x'ghadda minn ghala l-knisja ta' San Qużman sa l-1587, imma wiehed jista' jobsor li fl-1551 harbtuha t-Torok u wara sfat mit-luqa ghax min kien jiehu hsiebha waqa' Isir. Dan ghax meta fl-1575, Dun Pietru Duzzina ġie Ghawdex u min kien jghinu zar hafna knejjes, ta' San Qużman thalliet barra billi ma kienx fiha wisq x'izzur.

F'dan l-istat baqghet sa l-1587 meta zarha l-arċidjaknu tal-katidral ta' Malta matul il-vizta ta' l-isqof ta' Malta Fra Tumas Gargall. L-arċidjaknu hareġ minn Putirjal tal-Kastell u rhielha lejn il-punent. L-ewwel li daħal kien fil-knisja ta' San Qużman u Damjan. Kull ma kien fiha kienet kona żghira mdendla mal-hajt. Mill-bqija la kellha bieb, la artal, la ċangatura u la haġa u lanqas oħra. Magħha kien hemm knisja oħra li jinghad li kienet ta' Sant' Anġlu. Din kienet aghar minn sehbita ghax kienet herba. Hargilhom id-digriet tal-profanazzjoni u ghalhekk fil-vizta' l-1592 u ta l-1608 ma jissemmewx.

Imma sal-vizta li għamel l-isqof Fra Baldassarri Cagliares fl-1615 xi hadd kien ha hsieb gabarha ghax barra li għamlilha bieb u tell-ghalha zuntier quddiemha, ġewwa kellha artal tal-ġebel bil-gandlieri fuqu. Fuq kollox mal-hajt kien hemm inkwatu gdid b'lampier quddiemu.

J. & J. Zammit Supplies Ltd.

Wholesalers for
Fresh Fruits
and
Vegetables

by the Bastion Road, Victoria, Gozo.
Tel: 560795, Mobile: 099 4670

*What counts is
not to do something
but to do
something that counts!*

- Computer-Cut Signs;
- Illuminated Signs;
- Airbrush/Hand Painted Signs;
- Stained-Glass & Etching;
- Engraved Plates;
- Logos Design;
- Pre-Press Design & Layout.

PROSIGN

Design Studio

31A, Capuchins' Street, Victoria.

Tel: 555 196 Mob: 0942 7063, 0942 8024

Mal-knisja kien hemm mandretta b'daqxejn ta' kamra ghas-sagrستان li dak in-nhar kien Girgor Grech, li donnu kien Kirēmi. Aktarx li din il-kmajra ghas-sagrستان inbniet bil-ġebel tal-knisja ta' Sant'Anġlu li kienet iġġarrfet.

Il-knisja, imma ma kellhiex rettur. Fl-1621 tfaċċa l-vigarju foranju Dun Pawl Gambin, J.U. D. li qal li kien qed jiehu hsiebha ghax kien devot taghha. L-isqof fahhru u qallu biex lill-bieb jaghmillu serratura u jaqflu. Lin-nies li kienu ġejjin u sejr inżurha kellu jaghmlihom grada fil-bieb kif soltu jsir fil-knejjes tal-kampanja.

Sadattant l-isqof fl-1630 kien hatar prokuratur għall-knejjes tal-kampanja. Dan kien jiehu hsieb jiġbor il-hlas tal-qbejjel minn għand il-prokuraturi l-oħra u jara xi bżonnijiet kien ikollhom u li kienu qed isiru l-obbligi marbutin magħom. Fl-1635, il-prokuratur Indri' Axaq hareġ erba' skuti biex għamel targa ta' l-injam għal taht saqajn il-qassis hu u jquddes. Imbagħad, fl-1644, il-prokuratur Dun Ġulju Cumbo kellu jbajjadha.

4. Knisja Ġdida

Meta fl-1657 ġie l-isqof Fra Mikiel Ġwann Balaguer Ghawdex u għalaq xi erbghin knisja kemm ir-Rabat u kemm fil-kampanja, xhin mar San Quzman sab knisja ġdida fjamanta tistennieh li fuq il-bieb kellha l-arma tighu. Dan ifisser li l-knisja kienet inbniet mill-ġdid wara li żarha fl-1654, billi dakinhar, ma jissemmewx knejjes godda fil-waqt li fl-1657 jingħad li ma kienx ilha snin kbar mibnija.

Il-knisja l-ġdida kienet ikbar u isbah minn ta' qabilha. Kienet imsaqqfa fuq erba' hnejjiet u kellha żewġ bibien: il-kbir iħares lejn il-lvant u jagħti għaż-żuntier u l-iehor iħares lejn in-nofsinhar. Fuq il-bieb kien hemm naqra ta' kampnar b'qanpiena fih. Ġewwa kellha artal tal-ġebel bi tliet targiet. L-inkwatru kien għadu l-antik.

Fil-ġenb, fuq ix-xellug ta' l-artal, kien hemm armarju fil-hajt flok kaxxarizz għall-kalċi u l-ilbies tal-quddies. Dan l-armarju kien ha hsieb għamillu bieb jissakkar Ġanni Xiberras mill-Isla wara l-vizta ta' l-Isqof David Cocco Palmeri fl-1692. Ġanni Xiberras kellu l-mandretta ta' mal-knisja u aktarx kien hu li ta' bidu għall-kunjom Xiberras li għadek issibu Ta' Kerċem.

5. Is-Sagrستان

Wara li l-knisja nbnet mill-ġdid, il-kmajra

ghas-sagrستان ma tissemmiex iktar. Milli jidher flokha nbnet Sagristija li fl-1760 jingħad li kellha bieb jagħti għaz-żuntier.

6. Rabta mal-Matrici ta' Santa Marija

Fl-1615, il-knisja ta' San Quzman la kellha rettur u lanqas renti. Għall-festa kien qed jahseb il-poplu. Barra l-festa, il-poplu kien qed jagħmel hafna quddies matul is-sena.

Imbagħad fl-1621 Dun Paul Gambin, il-vigarju foranju, li kien ir-rappreżentant ta' l-isqof Ghawdex, kien qed jiehu hsiebha ghax qal li kien devot ta' San Quzman u Damjan. Meta, sentejn wara, Bastjan Grima halla biex issir quddies kull nhar ta' Sibt, kien għazel lil huh Dun Indri biex iqaddisha. Sa mill-1623 il-festa bdew jieħdu hsiebha l-kirurgi.

Meta, fl-1630, twaqqfet il-prokura tal-knejjes tal-kampanja, il-knisja ta' San Quzman kienet wahda mill-knejjes li kienu jaqghu taħtha. Ngħidu ahna meta fl-1644 il-knisja kellha bżonn ta' tibjida kien il-prokuratur tal-knejjes tal-kampanja li ha hsieb bajjadha. Fl-1678, il-prokuratur Dun Ġannpawl Dalli kien qed iqaddes kull nhar ta' Sibt skont kif kien halla Bastjan Grima.

Kien fil-vizta ta' l-isqof Cocco Palmeri ta' l-1692 li ngħad l-ewwel darba li l-knisja kienet tagħmel minnha l-Matrici ta' Santa Marija. Il-prokuratur li kien jiehu hsieb isir il-quddies fiha kien Dun Alwig Cefai. Il-festa kien jiehu hsiebha l-prokuratur tal-knejjes tal-kampanja.

Kien għallhekk, li, meta ngħalqet l-knisja ta' San Quzman, l-inkwatru spiċċa fil-Matrici Kollegġjata ta' Santa Marija fejn għadu sal-lum.

7. It-tmiem tal-knisja

Il-knisja ngħalqet xi zmien qabel l-1866 ghax Killi Ferris, fil-ktieb li hareġ dik is-sena, jgħid li l-Knisja kienet spiċċat. Dan ma jfissirx li l-knisja kienet waqgħet. Dan gara biss habta ta' l-1918 meta ċedew il-hnejjiet u saret borg ġebel. Dakinhar, ix-xwejjah li, fis-sena 2000, qalli kif kienet intemmet, kellu biss erba' snin. Il-vazi tal-knisja bnew il-hitan bihom u flokha hawlu z-zkuk tal-bajtar tax-xewk!

8. L-inkwatru li kellha l-knisja ta' San Quzman

Fl-1587, meta l-knisja tissemma l-ewwel darba wara l-1368, il-knisja mnezzgħa minn kollox, ma kien fadlilha xejn hlief kona żgħira

SAMMY SPITERI

tal-Majjust

G]al kul xog]ol ta' Konkos,
bini u kiri tal-crane.
Issibu wkoll qatran, expansion joints,
membrane, sealer, jablo u
kull xorta ta' materjal tal-bjut.

Tel: 099 8133, 558982, 555789

"Warda Mistika" Saghtar, Str., Victoria, Gozo.

CARUANA & CINI
COMPANY LIMITED

40/41 Capuchins' Str, Victoria VCT 108 - Gozo
Tel: 551918, 564431, 564432 - Fax: 561638

Gozo Representatives for

 ARISTON & Hotpoint[®]
Appliances

li forsi kienet turi lil San Quzman u Damjan, Meta mbagħad, fl-1615, meta saritilha t-tieni viżta, il-knisja mhux biss kienet ingabret, imma kellha nkwatru kbir li kien pitru xi hadd tas-sengħa. Skont il-viżta ta' l-1635 fl-inkwatru kien hemm il-Madonna bil-Bambin f'hogorha biż-żewġ qaddisin, wiehed kull naha.

Milli jidher dan l-inkwatru, f'xi żmien bejn l-1687 u l-1744, mehħa u tieħed l-isptar ta' San Ġiljan fuq is-Sur; għax dan beda jissejjah ta' San Guzman u Damjan. Qed ngħid hekk għax fl-1687 l-inkwatru kien għadu ma mehħiex imma ntqal li kien qadim biżżejjed. Imbagħad fil-viżta ta' l-isqof Alpheran fl-1744 tfaċċa l-inkwatru l-gdid, dak li għadna nistghu narawh fil-mużew tal-katidral f'Għawdex, għax flok il-Madonna bil-Bambin f'hogorha, issa kien hemm il-Kuncizzjoni. Tgħid fl-inkwatru ddahħlet il-Kuncizzjoni b'wegħda tal-helsien mill-pesta li hakmet lil Malta mill-1675 sas-sena ta' wara, billi matulha saru talb u wghiedi lilha?

F'din l-istess viżta l-isptar tan-nisa li kien hemm taht is-sagristija tal-katidral, jingħad li kien ta' San Guzman u Damjan. Hekk ukoll jgħid Dun Frangisk Agius fl-1747. Ma nafx x'sar minn dan l-inkwatru għax l-inkwatru li hemm fis-sala ta' l-Isptar il-Qadim tar-Rabat żgur li mhux l-istess wieħed.

Tajjeb hawn ngħid li bejn l-1782 u l-1787 inbena l-isptar tan-nisa l-gdid fejn illum hemm is-sala tas-Seminarju u ssemma għal San Ġiljan l-isem il-qadim ta' l-isptar tan-nisa ta' fuq is-Sur. It-Tabib Paul Cassar fil-*Melita Historica* ta' l-1972 thawwad kemm fl-isem ta' dan l-isptar u kemm fl-inkwatru.

9. Id-Devozzjoni tal-Poplu lejn "it-Tobba ta' Kristu" fil-knisja tagħhom, Għawdex

Wara l-qerrieda ta' l-1551, il-knisja ta' San Quzman, bħal hafna knejjes ohra Għawdex, saħansitra fiċ-Ċittadella, sfat mitluqa tant li fl-1587 ma kienx baqa' fiha hliet il-kona. Imma sa l-1615 il-knisja tant kienet qieghda tigħbed nies li kellha sagristan jieħu hsiiebha. Il-poplu kien qed jagħmel il-festa li tabbat nhar is-27 ta' Settembru, bil-ghasar lejlitha u b'quddiesa f'nharha. In-nies kienet qed tagħmel ukoll hafna quddies fiha barra fil-festa.

Tgħid x'kien gara? Jista' jkun li l-biża li tfaċċa' Għawdex l-imxija tal-pesta li bejn Ġunju ta' l-1592 u Settembru tas-sena ta' wara karkret tlitt elef u tmin mit ruh minn Malta, gagħlet lill-Għawdxin iduru għal San Quzman

u Damjan bħalma l-Maltin daru bi hgarhom lejn Santo Rrokku. Malta f'kemm trodd salib kienet imtliet kappelli, artali u vari ta' Santo Rrokku. L-Għawdxin fiċ-ċokon tagħom għax tista' tgħid kienu għadhom kollha miġbura fil-Belt ta' Għawdex b'raxxa r-Rabat, għabru l-kappella ta' San Quzman biex jizzu hajt lit-tobba ta' Kristu talli helsuħom minn dan il-flagell li t-tobba l-ohra kienu għadhom il-bogħod milli jsibulu tarfu.

Bastjan Grima fl-1623 għen biex tikber id-devozzjoni lejn din il-knisja billi halla biex issir quddiesa fiha kull nhar ta' Sibt għal ruħu. Dil-quddiesa għamel żmien iqaddisha Dun Indri Grima, kanonku tal-kollegġjata tal-Matriċi, li kien jiġi hu Bastjan.

Biż-żmien tfaċċaw ukoll il-kirurgi għalkemm Għawdex ma kienx hawn hliet toqba ta' sptar tan-nisa fuq is-Sur hdejn il-Knisja ta' Santa Barbra. Jista' jkun li Għawdex il-kirurgi kienu mas-suldati. Fl-1635 il-quddiesa tal-festa kienu qegħdin jagħmluha huma. Malta l-fratellanza tat-tobba, kirurgi u barbiera twaqqfet fl-1635 u hadet f'idejha l-artal ta' San Quzman u Damjan, li kien hemm San Frangisk ta' Putirjal, il-Belt, sa mill-1612, meta Filippo Paladini pinga l-inkwatru. Il-fratelli mhux biss kienu qegħdin jagħmluħom il-festa imma ma kenux qegħdin jahdmu f'nharha.

Nistħajjkom tgħiduli: Il-barbiera x'daħħalhom? Dan għax, dari, waqt operazzjoni, il-barbiera kienu jissejhu biex jaqtghu l-laham bil-mus tal-lehja. Għadna ngħidu li xafra taqta' daqs mus tal-lehja.

San Quzman, barra l-quddies, il-poplu kien qed jieħu hsiieb jixgħel il-lampier ta' l-istann li kien hemm quddiem l-artal. Dal-lampier l-ewwel jissemma kien fl-1615, li jfisser li ddendel hemm malli ssewwiet il-knisja. Għal-hekk żgur li nistghu ngħidu li n-nies kienet qed tagħti xi qasba żejt li San Quzman u Damjan għal xi grazzja ta' fejqan li kienet taqla' minn għandhom sa minn meta reġgħet infetħet il-knisja. Biss jien nemmen li anke qabel, meta ma kienx hemm hliet kona, in-nies kienet qieghda tmur titlobhom xi grazzja. Kif kienet id-drawwa dak iż-żmien il-lampier kienu qegħdin jixegħlu kull nhar ta' Sibt fil-għaxija.

Wara li l-knisja ngħalqet u spiċċat biex thalliet taqa' borra, l-inkwatru ttella' l-katidral u dam żmien imdendel fil-kamra qabel tidhol għall-oratorju. It-tabib Paul Cassar jgħid li s-sagristan qallu li n-nies sa l-1969 kienet għadha tagħti ix-xema' biex jixgħelu quddiemu.

Sole Agents:

**Joseph Caruana
Co. Ltd.**

'Caruana Bldgs', Mgarr Road, Victoria.

Tel: 560019

10. Il-kult ta' San Qużman u Damjan f'pajjiżna

San Damjan u San Qużman kienu jissemmew kuljum fil-quddiesa f'dik il-parti li ma kienet tibbiddel qatt bejn is-Santu u l-Paternoster. Ghalhekk ma kienx hawn qassis Malta u Ghawdex li ma kienx jaf bihom. Kien jaf bihom ukoll il-poplu taghna ghax kien ise-jhilhom it-tobba ta' Kristu waqt it-tbahhir, haġa li kienet issir f'kull dar.

Tbahhar ifisser tincensa bid-duhhan mill-weraq taż-żebbuġ imbierek nhar Hadd il-Palm wara li taghtih in-nar f'pagna. Dari s-sagrystana kienu jdur bieb bieb iqassmu qatet żgħar minnu nhar Hadd il-Palm wara l-quddiesa kantanta. It-Tbahhir kien isir biex ikeċċu l-ghajn li hafna nies kienu jemmu biha billi hadd ma kien jaf sew imnejn kien ikun ġej il-mard. Anke jekk fuq bniedem, bhima jew xi haġa kien jibda jiġrilha diżgrazzja fuq l-oħra kienu jghidu: donnha waqgħet ghajn fuq jew fuqha!

Ghalhekk kull meta kienu jsemmu lil xi hadd jew xi haġa fil-ġid kienu jghidu: Alla jbierek! Kif ukoll: Harishom minn kull ghajn! Jew Harsu mill-ghajn! Biex ma jitghajnu.

Barra l-imghajnin, it-tobba ta' Kristu kienu jfittxuhom wkoll dawk li kienu jbatu bil-kliwi, ngħidu ahna bil-haġra, dawk li kellhom it-torpċija, jiġifieri n-nefha bl-ilma, kif ukoll dawk li kellhom il-mard tas-sider, li dari kienu jghidulu marsuttin jew tiżi u llum tuberkulożi. Lejn dawn il-qaddisin kienu jdur waqt xi mxija tal-grieżem, jiġifieri d-difterite, li dari kienet tkaxkar hafna tfal kif ukoll matul il-flaġell tal-pesta.

11. Protetturi ta' l-Impestati

Għalkemm il-knisja ta' San Qużman ma kienx hemm oħra bhalha la Malta u lanqas Ghawdex, tghidx kemm kien hemm artali u kappelli fil-knejjes, iddedikati lilhom ma' Malta kollha fl-antik. It-tabib Paul Cassar isemmi tlittax minn dawn l-artali fil-knejjes. Skont il-Patri Fsadni kellhom ukoll kappella fil-knisja tal-Madonna ta' l-Għar, ir-Rabat ta' l-Imdina wkoll. Il-gwaj hu li tneħhi dak ta' Santa Marija ta' Bennarda, Hal Gharghur, mhux lakemm tghid għalfejn saru dawk l-artali jew kappelli. L-inkwatru ta' Santa Marija ta' Bennarda juri angli jzomm plattin b'hames boċċi kannella li t-tabib Cassar qal li jistghu jkunu pirmlu, imma jien nahseb li m'humie x hliet żrar jew kalkli li tkeċċew mill-kliwi ma' l-awrina. Jista' jkun li għalhekk Luqa Mifsud li bniesha

mill-ġdid fl-1655 meta dha l il-kult ta' San Qużman u Damjan fiha, kien għamel hekk b'wegħda talli hiesu minn dawk il-hames haġriet. Dari għall-mard tal-haġra, ma kienx hawn hliet l-imgholli ta' l-ixkattapietra u tax-xuxa tal-qamhirrum.

Imma jien għandi x'jghidli li l-artali li tfaċċaw matul il-viżti pastorali ta' wara l-pesta li hakmet lil Malta bejn l-1592 u l-1593, kienu saru b'wegħda għall-hiesien mill-pesta li kienet kaxkret mijiet ta' nies. Fost dawn insibu wiehed Haż-Zebbuġ (1594), iż-Zurrieq (1594), ta' Ġiezu, ir-Rabat ta' l-Imdina (1598), il-Mosta (1605), San Frangisk ta' Putirjal, il-Belt (1612), in-Naxxar (1615) u l-Birgu (1615). Id-data hi tal-viżta pastorali li fiha jissemmew l-ewwel darba u mhux ta' meta saru. Dawn wiehed irid iqabbilhom mal-kappelli u l-artali ta' Santu Rrokku li jissemmew ukoll l-ewwel darba fil-viżti pastorali ta' l-istess habta billi n-nies matul l-imxija li semmejna tghidx kemm kienu rahħumu u għamlu wghiedi.

Xhieda li matul il-pesta wieghra ta' l-1592 u l-1593 in-nies talbet ukoll il San Qużman u Damjan hi l-purċissjoni li harġet minn San Ġwann fl-1594 b'ringrazzjament wara li hallietna l-pesta. Fost ir-relikwi li nharġu dakinhar kien hemm dawk ta' San Qużman u Damjan.

It-tezi tieghi li San Qużman inbena mhabba l-Pesta s-Sewda tissohhah bil-knisja hdejjha ta' Sant'Angli. Dan hu Sant'Angli Matri, Karmelitan, protettur ta' l-impestati.

Barra minn Malta jissemma l-inkwatru talwegħda li pitter Tiziano fl-1510 għall-knisja tal-Madonna tas-Saħħa, Venezja. Dan fih, kif wiehed jistenna lil San Mark fin-nofs, b'San Qużman u San Damjan ma' San Bastjan u Santu Rrokku, żewġ qaddisin li ma jhallu l-ebda dubju għalfejn sar l-inkwatru.

12. Għaliex inbniet il-knisja ta' San Qużman, Ghawdex.

Rajna li fost il-mard ikreh li kienu jharsuna minnu t-tobba ta' Kristu kien hemm il-pesta. Nafu wkoll li l-knisja ta' San Qużman inbniet żgur qabel l-1368, is-sena li fiha ssemmiet l-ewwel darba. Issa l-iktar haġa tal-biża' li ġrat xi ghoxrin sena qabel kienet il-Pesta s-Sewda li kinset l-Ewropa kollha u kaxkret magħha eluf bla għadd ta' nies. Hawn min jghid li b'kollo x mietu mal-hamsa u ghoxrin miljun ruħ. Boc-caccio (1313-1375) jghid li Firenze biss mietu madwar mit elf ruħ.

Il-Pesta s-Sewda dahħluha tnax-il xini

“Tax-Xelina”

*For exclusive Men's Fashionwear
& Footwear*

92, Palm Street, Victoria, Gozo.
Tel: 554719

Call us Now!! Tel:556124

**COMPUTER SALES
AND MAINTENANCE**

**GET THE
THE BEST PRODUCT
AND
AFTER SALES SUPPORT
ON THE ISLAND**

Special offer for this Month

**We are giving a
FREE
LEXMARK COLOUR
PRINTER
WITH
EVERY COMPUTER
PURCHASED**

Email: vss@maltanet.net

Genwiż li gabuha magħhom mill-port ta' Kaffa, il-Krimea, fil-Bahar l-Iswed. F'Settembru ta' l-1347 dawn ix-xwieni waqfu Messina fejn il-pesta hadet mill-ewwel u minn hemm xterdet ma' Sqallija kollha. Fl-istess xahar tfaċċat Katanja u f'Ottubru għaddiet għal Sirakuża, Xakka, Trapni, u Ġirgenti.

Skont Jean-Noël Biraben, li hareġ ktieb fuq il-pesta fl-1975, sa l-aħhar tas-sena 1347, il-pesta kienet twasslet Malta wkoll. Dan gara mhabba l-kummerċ ma jaqta' xejn ma' Sqallija bl-ixprumari l-hin kollu jmekku u jgħorru n-nies u l-merkanzija. Jekk ma dahlitx minn Katanja jew minn Sirakuża, żgur li dahlet mill-portijiet tan-naha t'isfel ta' Sqallija mnejn il-bastimenti Maltin u Ghawdxin kienu jgħabbu l-qmuh għal Malta u għal Ghawdex. Sfortunatament mal-qamh il-bastimenti kienu jgħorru wkoll il-ġrieden li kienu jgħorru l-pesta. Gidma wahda ta' berghud minn ġurdien infettat kienet biżżejjed biex taqdek il-pesta. Tant hu velenuż il-mikrobu tal-pesta li jekk kont thażzaq berghud bejn dufrejk u f'difrek ikollok xulliefa kont tista' tghodd ruhek b'mejjet.

Tghid f'dak il-hemm il-Maltin u l-Ghawdxin lejn min daru biex jehlishom mill-flaġell li hadd ma kien għadu jaf kif kien jittiehed? Jien għandi x'jgħidli li l-polittiku ta' San Pawl tal-katidral ta' l-Imdina li sar habta ta' l-1419 jaghti wiehed x'jifhem lejn min kienu jirrikorru l-Maltin fil-gwajjijiet tagħhom dak iż-żmien. Fil-parti tan-nofs tal-polittiku hemm il-Madonna fuq, San Pawl fin-nofs, u taht, f'dik it-taqsima li jgħidulha l-bradella, hemm San Pietru ma' Sant' Agta fuq naha u Santa Katerina fuq in-naha l-oħra. Issa San Pietru fil-liturgija dejjem ikun ma' San Pawl u għalhekk wiehed malajr jifhem għaliex dahal. L-oħrajn, jiġifieri l-Madonna, San Pawl u Sant' Agta huma patrni ta' Malta. U Santa Katerina? Jekk tlieta mill-qaddisin f'nofs il-polittiku huma patrni ta' Malta, wiehed irid jasal biex jgħid li Santa Katerina hi patrna wkoll. Patrna għaliex?

Issa min-numru kbir ta' knejjes ta' San Niklaw, tnejn u tletin b'kollox, u ta' Santa Katerina, sittax b'kollox, li kien għad fadal sa l-1575, meta tqabbilhom ma' l-għadd ta' kappelli li telghu li Santu Rrokku wara l-pesta ta' l-1592 u l-1593, jien nasal għall-konklużjoni li fil-gwaj tal-Pesta s-Sewda ta' l-1347 u l-1348, il-Maltin u l-Ghawdxin, barra l-Madonna u San Pawl, kif baqghu jagħmlu dejjem, talbu wkoll lil San Niklaw u lil Santa Katerina, tnejn mill-qaddisin awżiljaturi, li lejhom daru ma' l-

Ewropa kollha matul din il-pesta. Santa Katerina kienet protettriċi speċjali ta' l-ilsien. Nafu li l-ilsien ta' l-infettat kien isir iswed fahma. Ma' fdal ta' knejjes qodma aktarx li taw palata wkoll Sant'Anton tal-Hanzira, San Basilju u San Bastjan, protetturi qodma ta' l-infettati.

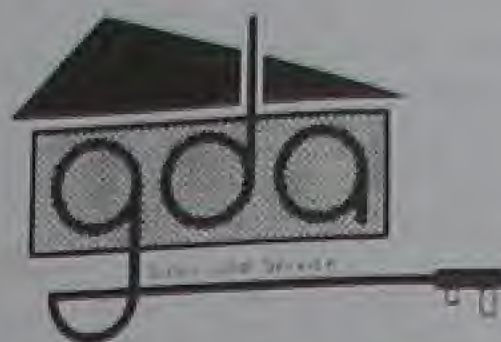
La semmejna l-awżiljaturi tajjeb nagħtu daqqa t'għajn lejn polittiku iehor, dak li hemm Hal Qormi u jsibuh tad-Duluri, illum żarmat. Dan juri d-depożizzjoni, voldieri lil Kristu mejjet fi hdan ommu wara li niżżluh mis-salib. Xhin thares lejha mhux Kristu biss hemm mejjet, imma dawk li hemm madwaru wkoll qishom nies bla hajja. Fuq naha tal-polittiku hemm San Ġorġ u fuq in-naha l-oħra hemm San Ġirgor, b'qaddisa, nofsa mohbija, bi ktieb f'idha wrajh.

Għaliya dan hu polittiku tal-pesta, jekk mhux tal-Pesta s-Sewda, ta' xi wahda li giet wara. San Ġorġ hu wiehed mill-awżiljaturi li kienu jitlobu dawk li kien ikollhom il-mard tal-ġilda. L-infettat ikollu rqajja' ta' demm taht il-ġilda u xi drabi jittekket kollu kemm hu qisha hargitlu l-hosba. San Ġirgor m'hemm l-ebda dubju li hu l-qaddis li wiehed seta' jdur lejha waqt imxija tal-pesta. U ma' San Ġirgor fil-kuntest ta' Malta tmur Santa Katerina, qaddisa awżiljatriċi.

Ta' min ifakkar li dik li illum qed tisseejjah hażin San Ġirgor il-Qadim, iż-Żejtun, fejn kienet tispiċċa l-purċissjoni li dari kienet issir nhar San Ġirgor fit-tmax ta' Marzu mhix hliet il-parroċċa l-qadima ta' Santa Katerina, dak iż-żmien knisja whidha fil-kampanja. Għalhekk dik il-qaddisa li qed tixref wara San Ġirgor mhix hliet Santa Katerina. Għandha ktieb f'idha ghax barra li kienet patrna tal-filosfi, kienet wkoll patrna ta' l-istudenti u ta' l-universitajiet.

Il-polittiku sar Hal Qormi mhux biss ghax il-purċissjoni ta' San Ġirgor kienet tghaddi minn hemm, imma billi dar-rah qrib il-Marsa fejn kienu jsorgu l-bastimenti li minnhom setghu jinżlu l-ġrieden infettati, kien hemm dejjem il-periklu li fih tibda l-imxija tal-pesta. Jien niftakar żmien meta tas-Sanita' kienu jeżaminaw il-ġrieden tal-Marsa għal xi hjiel tal-mikrobu tal-pesta.

Sfortunatament mindu l-patri Fsadni ltaqa' ma kuntratt ta' l-1543, hafna qed itennu mieghu li l-purċissjoni ta' San Ġirgor bdiet f'dik is-sena. Malli sibt dan fi ktieb li kien hareġ il-patri Fsadni fl-1974, jien mill-ewwel infart. L-ewwelnett kont naf li E.B. Vella fl-Istorja ta'

GENERAL DOMESTIC APPLIANCES

146, ST. URSULA STREET, VICTORIA, GOZO
TEL: 554062 - 551340

PREZZIJET TAL-GENN

COOKERS MINN LM 60

W/MACHINE AUTOMATIC MINN LM 99

FRIDGES MINN LM 70

KITCHEN SIKS KULURITI MINN LM 50

**HU XI NGHIDU GHALL L-AIR-CONDITIONERS
MINN LM 200**

**IS-SSIBU UKOLL GHAŻLA TA' BUILT IN OVENS,
CERAMIC HOBS, HOODS, MICRO WAVE OVENS U HAFNA AKTAR.**

**GDA JAČĈETTAW UKOLL PART EXCHANGE FEJN
JOFRULEK PREZZ TAJJEB GHALL-OĠĠETT QADIM TIEGHEK.**

**GDA IMPORTATURI TA' DITTI MARUFIN BHAL,
NEW POL, TEBA, STAR, MIA, U OHRAJN.**

**GDA L-UNIČI LI JOFFRU SERVIZZ TA' TISWIJA
GENWINA FIL-PRONT U TA' KWALITA.**

ČEMPEL ISSA FUQ 554062 JEW 551340

Birkirkara kien semma kawża ta' l-1535 fejn in-Naxxar u Birkirkara qabduha ma' xuxlin fuq il-precedenza u t-tieni nett ghax meta Duzzina fl-1575 staqsa lix-xjuh meta bdiet il-purċissjoni hadd ma gharaf jghidlu. Kieku bdiet fl-1543 żgur li kienu ghadhom jiftakru meta bdiet. U kieku bdiet fl-1543, ix-xjuh ghakka li staqsa Duzzina fl-1575 kienu se johorgu bl-istorja li l-purċissjoni bdiet wara li l-flotta torka harbtitha tempesta hi u diehla Marsaxlokk? Jien nahseb li qalulu hekk ghax tant kien ghadda żmien li hadd ma kien ghadu jiftakar sew kif bdiet u ghalhekk inghata lok ghal-leggenda.

Ghalkemm jien m'ghandi l-ebda dubju li l-purċissjoni ta' San Girgor bdiet waqt imxija ta' pesta fin-nuqqas ta' dokumenti mhux lakemm tasal biex tghid li bdiet matul il-Pesta s-Sewda. Sqallija stess hadd ma baqa' jżomm xejn bil-miktub matul dan il-flagell. Biss indikazzjoni cara li l-purċissjoni bdiet waqt li l-pesta kienet qed thażzaq fuq il-poplu hi li, xhin kienet Santa Katerina, il-poplu kien jghajjat tliet darbiet: Hniena! Haġa ohra li jsemmi Abela hija li l-irġiel kienu jinżghu sa qaddhom bhala sinjal ta' penitenza. Nafu li hekk kienu jaghmlu l-flagellanti li matul il-Pesta s-Sewda kienu jghaddu qtajja' qtajja' mat-toroq isawtu lilhom infushom sa ma kienu jimtlew dmija.

Fl-ahharnett il-fatt stess li l-purċissjoni kienet issir nhar San Girgor turi biċ-ċar li min bdieha kellu f'mohhu dik il-purċissjoni li San Girgor kien ghamel Ruma biex iwaqqaf il-pesta li kien ilha sejra s-snin u li kienet kinset nofs in-nies ta' dak li darba kien l-Imperu Ruman. Purċissjonijiet bhal dawn il-Papa kien rahom Kostantinopli. Fl-istampi ta' din il-purċissjoni ta' żmien il-medju evu ma jhallu l-ebda dubju ghalfejn kienet saret. Fihom barra li naraw in-nies qed jaqghu mejta ma' l-art f'riglejn il-Papa stess, naraw ukoll id-dehra ta' l-anġlu qed idahhal ix-xabla tqattar id-demm fl-ghant fuq il-Mużulew ta' Adrijanu li mhabba f'hekk bdew jghidulu Sant'Anġlu.

Xtaqt inżid ukoll li jekk l-ewwel purċissjoni saret nhar San Girgor fit-tmax ta' Marzu, il-pesta kienet lahqet il-qofol taghha ghax, skont il-qawl li ta Patri Manwel Magri, meta l-fula tnawwar il-berghuda tibda tfawwar. U iktar ma jkun hawn brieghed iktar stenna l-pesta tixtered. Il-fula tohrog l-inwar f'Marzu la tibda tishon id-dinja.

Ghawdex il-purċissjoni ta' San Girgor ma dahlitx qabel l-1582. Kienet damet żmien tmur sal-kappella ta' San Girgor li kienet inbniet fil-bidu tat-Telgha ta' Xuxa. Dak iż-żmien il-knisja ta' San Quzman, li ma tistax tghid li kie-

net bghid wisq minnha, kienet ghadha fi stat hazin.

13. Il-leggenda ta' Bernardo De Opuo u l-knisja ta' San Quzman

Dak li gagħalni nahseb li l-knisja ta' San Quzman inbniet bhala wegħda tal-Pesta s-Sewda ma kienx biss il-fatt li fl-1368, ghoxrin sena wara l-pesta, kienet diġa' wieqfa, imma l-leggenda ta' Bernardo De Opuo li tghid li l-mija u hames Torok li qatel minn fuq l-gharba ta' biebu, il-Hadd tas-26 ta' Lulju ta' l-1551, difnuhom f'ghalqa Ta' Gidrin, qrib sewwa ta' din il-knisja anzi f'biċċa raba' li suppost kienet proprjeta' Tal-Gvern u li kienet tasal sal-knisja ta' San Quzman.

Issa ahna nafu mill-istorja, nghidu ahna ta' Bosio li tkellem max-xjuh Ghawdxin, li Bernardo De Opuo ma qatelx hlief żewġ torok, wiehed b'tir ta' l-azzarin li kellu kkargat f'idu u l-iehor b'tir ta' dard mill-ballastra li kellu fuqu.

Ghalhekk meta beda jinsab il-ghadam f'dik il-ghalqa ta' Dun Vicenz Gatt fl-1844 u fis-snin ta' wara, li l-poplu tagħna pingieh bhala għadam tat-Torok li kien qatel Bernardo de Opuo aktarx ma kenux hlief il-vittmi tal-Pesta s-Sewda, li ndifnu f'ghalqa mbierka biex nghid hekk tefgha ta' ġebba mill-knisja ta' San Quzman. Xejn mhi haġa kbira li bdew jghidu li kien qatel mija u hames Torok mhabba n-numru ta' rjus li kienu sabu f'dik l-ghalqa ta' Gidrin.

Meta faqqgħet il-Pesta s-Sewda għall-ahhar tal-1347 Ghawdex diġa' kellu xogħfa meta fl-1270 waslu l-Kruċjati li kienu marru jahbtu għal Tunes mar-Re ta' Franza. Dawn kienu qed imutu bħad-dubbien bil-korla u difnuhom fiz-zuntier tal-Matriċi barra r-Rabat fejn kellu jitla' l-kunvent ta' Santu Wistin imiss miegħu. Aktarx li mhabba f'hekk daz-zuntier kien mizmum bhala sagru u bdew telghin dawk il-ħmistax-il kappella madwaru bħalma ġara maz-zuntier ta' San Pawl tar-Rabat ta' l-Imdina fejn telghu xi wiehed u ghoxrin kappella mhabba l-Grotta ta' San Pawl.

Nahseb li malli faqqgħet il-pesta l-Gvern ha biċċa għalqa fil-qabda, berkuha bilgri u fiha bdew jidfnu l-mejtin bħalma ġara x-Xaghra fl-1814 u bħalma kien jiġri Malta fl-imxijiet li nafu bihom. Malta ċimiterji bħal dawn jghidulhom ta' l-infetti u kienu jaghmluhom f'it 'il barra mill-abitat.

Ir-Rabat, Ghawdex
13 ta' Ġunju tas-sena 2001
© Victor J. Galea 2001

Manuels

JEWELLERIES

*Dealers and Manufacturers of Gold and Silver Jewellery
Sole Agents and Distributors of Byzantine Art Mayolica
Manufacturers, Restorers and Platers of Religious Articles*

141, Republic Street,
Victoria, Gozo. • Tel: 556288

13, St. Francis Square,
Victoria, Gozo. • Tel: 556155

Fax: 550134

PULITU CAR CARE

VRT CENTRE

Free Head-Lamp Alignment

• UNDER BODY WASH

- *Spray (Oven Bake)*
- *Panel Beating*
- *Chassis Alignment*
- *Paint Sealant*
- *Fabric Protector*

DINITROL RUST PROOFING

Dinitrol Special Prices
New Cars - 6 Years Guarantee
All for Lm 69.

*Experienced & Qualified staff
guarantee the best for your car !!!*

PULITU GARAGE
St Leonard Street, Victoria, Gozo. TEL: 551991

IT-TIGRIJA TA' SANTA MARIJA TLIET MIT SENA ILU

kitba ta'
Mons. Joseph Bezzina

It-tigrija ta' Santa Marija kienet isir mill-qedem u tliet mit sena ilu kienet diga stabilit ruhha bhala parti mill-kalendarju folkloristiku ta' Malta u Ghawdex. Kienet infatti l-iktar tigrija popolari f'Malta u Ghawdex. L-ispejjeż ghat-tigrija kien jinhargu shab bejn il-Kapitlu tal-Knisja Matriċi ta' Santa Marija u l-Universitas, jew il-Gvern ta' Ghawdex.

Hawn qeghdin nittraskrivu u nispjegaw l-ispiża li ghamlet l-Universitas ghax-xiri tad-drapp u l-lasti tal-paljijiet ghat-tigrija ta' l-1701. Il-kont jinsab irregjistrat taht id-data tal-31 ta' Awwissu, 1701, fid-disa' volum ta' l-Acta ta' l-Universitas ta' Ghawdex, l-enti amministrattiva tal-gżira fi żmien il-Kavallieri ta' San Ġwann (1530-1798), manetta (1700-1701), folju 30r-v (NAG, UG, Acta, 9/1700-1701, f. 30r-v). Il-volum jinsab fl-Arkivju Nazzjonali ta' Ghawdex.

Din hi transkrizzjoni tar-registrazzjoni:

Michele Hagius, Tesoriere di quest'Universita del Gozzo, riceverete la somma di Scudi trenta tre e tari quatro di moneta che d'ordine nostro havete speso nelli palii fati nella corsa della festività dell'Assunta di nostra Signora delli 15 instante, come segue, cioè:

Per palmi dieci di raso color di fuoco fino lavorato

Più canni una e palmi due raso verde lavorato

Più palmi nove mezzo tarzanello fuoco con altri colori rigati

Più palmi dieci di mezzo tarzanello celeste rigato

Più palmi dieci di mezzo tarzanello verde liscio

Più palmi novi mezzo tarzanello fogo rigato

Più palmi novi mezzo tarzanello celeste

Più canni sette e palmi quattro zaharella larga di quattro colori comparsita in 24 ferri loro con loro soringhi

Più per una spada

Più per cinque beretti

*Lm
Thesaurarius de Lido*

Michele Hagius Tesoriere di quest'Universita del Gozzo riceverete la somma di Scudi trenta tre e tari quatro di moneta che d'ordine nostro havete speso nelli palii fati nella corsa della festività dell'Assunta di nostra Signora delli 15 instante, come segue, cioè:

<i>Per Palmi dieci di raso color di fuoco fino lavorato</i>	<i>5 12 10 -</i>
<i>Più canni una e palmi due raso verde lavorato</i>	<i>5 -</i>
<i>Più Palmi nove mezzo tarzanello fogo con altri colori rigati</i>	<i>13 - 8 -</i>
<i>Più Palmi dieci di mezzo tarzanello celeste rigato</i>	<i>12 11 -</i>
<i>Più Palmi dieci di mezzo tarzanello verde liscio</i>	<i>12 11 -</i>
<i>Più Palmi novi mezzo tarzanello fogo rigato</i>	<i>13 -</i>
<i>Più Palmi novi mezzo tarzanello celeste</i>	<i>12 8 13 -</i>
<i>Più canni sette e palmi quattro zaharella larga di quattro colori comparsita in 24 ferri loro con loro soringhi</i>	<i>1 5 4 -</i>
<i>Più per una spada</i>	<i>1 -</i>
<i>Più per cinque beretti</i>	<i>13 13 -</i>

L-ispiża ta' l-Universitas ghat-tigrija ta' Santa Marija, tliet mit sena ilu

Moving in the right direction

COMPASS[®]

Group Limited

*Sub-Agents for Middle Sea Insurance p.l.c.
and Middle Sea Valletta Life Assurance Co. Ltd.*

1 • St. George's Buildings
Karl Galea Street
Victoria VCT 108 • Gozo
Tel: (356) 565953 • Fax: (356) 565954
Email: bgroup@vol.net.mt

Più per dodici asti coloriti per detti pagli

Il-kont ta' l-Universitas għall-premijiet tat-tigrija ta' l-1701, tliet mit sena ilu, tela' għal 33 skut, 4 irbigħi, u 7 habbiet.

Fl-aħhar tal-kont hemm l-ispiza għal tnax-il lasta ta' l-injam kuluriti għall-paljijiet. Dan iġieghel x'tifhem li l-ispiza saret biex isiru tnax-il palju. Il-kejl tad-drapp mixtri hu mogħti f'*canne u palme* — kanna, bil-Malti qasba, fiha tmint ixbar, f'it iktar minn żewġ metri; waqt li palma, bil-Malti xiber, fiha f'it iktar minn 26 centimetru. Niġu issa għall-kont kollu. Inxtraw: ghaxart ixbar ta' *raso* — kwalità ta' harir lixx u jleqq — maħdum fin kulur in-nar, jiġifieri aħmar skarlat; qasba u żewġ ixbar *raso* aħdar u maħdum; disat ixbar *mezzo tarzanello* — kwalità ta' damask — kulur in-nar b'kuluri ohra irrigati fih; ghaxart ixbar *mezzo tarzanello* celesti u irrigat; ghaxart ixbar *mezzo tarzanello* aħdar lixx; disat ixbar *mezzo tarzanello* kulur in-nar u rrigat; disat ixbar *mezzo tarzanello* celesti; seba' qasbiet u erbat ixbar zigarella wisgha b'erba' kuluri u b'erbgħa u ghoxrin holqa b'golġol imwahhal ma' kull wahda.

Il-kont jinkludi wkoll ix-xiri ta' hames berritti u anki ta' sejf. Bhal paljijiet, dawn ukoll kienu jingħataw b'rigal fit-tigrija ta' Santa

Il-paljijiet għal wiri fil-gallerija tal-Paljijiet mas-sagristija tal-Katidral (Ri. J. Bezzina)

Marija. Il-brieret jagħtuk x'tifhem illi tliet mit ilu kien ikun kemm tigrija ta' l-irġiel ukoll barra taż-żwiemel u dawn il-brieret kienu il-premijiet għal dawn l-irġiel.

For Exclusive Elegant Wear

Beaver
The Fashion Place

2, St. George's Square,
Victoria, Gozo

Tel: 551287

VELLA SERVICE STATION

*For Self Service Gasoline
and fine Car Products*

Fortunato Mizzi Street,
Victoria VCT 111, Gozo.
Tel: 556128

L-ASSUNTA U MONSINJUR TARČISJU GATT

poeżija ta'
Dun Ġużepp Saliba

Illum hawn tifkira
Ta' festa li grat,
Hamsin sena taru...
Ghall-brejbes, din swat.

Kien fl-Ewwel, f'Novembru,
Fl-elf, disgha, hamsin,
U Papa Pacelli
Haj jibqa' fis-snin.

Dan issa bhal Pietru,
Mill-Knisja hu tar,
Kien darba hawn maghna,
U telaq u mar.

Kemm frahna, Madonna,
X'hin smajna l-ahbar
Li tlajt b'Ruhek, b'Ġismek,
Tkebbisna bhal xrar.

Oh! Kewkba tas-sema
Int dija li tghammex,
Sultana ta' ruhna
Mill-ghodu sa l-ghabex.

Ja Bint Missier Alla,
Int Omm l-Iben tieghu,
Gharusa ġmiel safi,
Fuq tron hemm hdejH, Mieghu.

Int shaqt ras il-ghadu
Li qarraq bil-bniedem,
Dlonk tghatti lill-midneb
Li jersaq lej, niedem.

Int, Alla mar jerfġhek
Mill-qabar għall-ġenna
Bir-Ruh u bil-Ġisem
Fejn tahkem, tithenna.

Minn għandek jinxterdu
Il-grazzji għal fuqna,
Biex tajba hekk nghixu,
Int lej, haffef suqna.

Kemm titli sthoqqulek,
Dawn kollha naghtuk
Għax lilek hekk jixraq,
Minn qalbna naqduk.

Int isbah mill-ġonna
Fil-mixja ta' Mejju,
Žgur ohla mill-ghasel,
Kull fwieha, kull plejju.

Int isbah mill-hmura
Li tidher fl-ghaxija
Fi nżul ix-xemx fietla
Fi tlughha bikrija.

U festi għamilna
Fost ferh l-iktar kbir,
Minn qalbna frahnielek
Taht sema bħan-nir.

Il-qniepen daqqewlek
Il-moti helwin,
Il-baned ferrhulek
Lil kollha l-Ghawdxin.

Diskorsi sarulek
Mill-aqwa mghallmin
Li sibna go Ghawdex,
Tassew, f'dak il-hin.

Warajk ġriet il-Gżira
Biex lilek tarak,
Issellem u titlob,
Turik li tistmak.

Bil-mixi dritt morna
F'Ta' Pinu b'tant gost,
Għax hemm Int kellimtna,
U fih rabbejt gost.

Ftit ilu żejjinna
Lill-knisja b'gandlieri,
Għamilna thejjija,
Damask u lampieri.

Il-bierah ingbarna
Fil-kbir Katidral,
Rajt l-Isqof u għolja,
Salt nies, kant u dwal.

Teatru l-"Aurora"
Mar fakkar il-grajja,
Kien mimli daqs bajda
F'Programm kollu hajja.

Rajnieha f'San Pietru
Il-pjazza miksija,
Bil-Papa jtkellem
Dwar Ommna Marija.

Hamsin sena għadu,
Din qalbna tajniek,
Illum mill-ġdid nergghu
Kif qalbek tixtieq.

Għidilna, Madonna,
Kif nistghu nuruk
Imhabba ferm ikbar
Hawn isfel naghtuk?

Jien għanja kont ktibtlek
Ftit ilu fit-tul,
Għax ruhi fik taħseb
Fit-tluġ u fl-inzul.

Ha nġhadu għal Čisju,
Kunjomu kien Gatt,
Ihobb lill-Assunta,
Ma jobghod lil hadd.

Fir-Rabat kien joqghod,
Habib tiegħi sew,
Dan lili għallimni
F'zghożiti hemm ġew.

Mahbub Dun Tarčisju,
F'dal-jum wisq għażiż,
Tfakkarni fi mhabbtek
Lejn ġmiel hekk qaddis.

Għaddew hamsin sena
Minn mindu smajniek
Titkellem fuq Sidtna,
Fuq pulptu rajniek.

Rawk sewwa missierna
Tinsisti bis-shih,
U tigri biex tigbor
Mir-Rabat qatigh.

Imlejtna b'wisq opri
Li swewlek tbatija,
Biss issa qed tgawdi
Minn għandna fohrija.

Habbejtha lil Ommna
Fis-sema Mghollija,
Kantajt l-innu taghha
Fil-pjazza mimlija.

X'eżempju mort taghti
Fil-knisja, fit-triq,
Fid-djar u fl-iskola,
Kemm gid kont tixtieq!

Il-Banda "Leone"
Ukoll pulizija,
Kulhadd kien ifahhrek
Ghall-gherf u l-bzulija.

Mort theggeg kbar, zghazagh
Ihobbu lit-tempju,
Il-Knisja Matriċi,
U taghhom kont xempju.

Kont tifrah, tiċċajta,
Issabbar marid,
Kont tqarar, tippriedka,
Issibek xhin trid.

Mexxejt ċerimonji,
Ilhaqt Monsinjur,
F'dik hajtek hdimt bosta
Ghall-gieh tas-Sinjur.

Ghallimtna l-imhabba
Lejn Ommna Marija,
Żammejtna maghquda
Ilkoll ghalenija.

Kemm ferhet dik qalbek
Xhin telghet il-vara,
Ma' shabek kont tfittex
Biex lilha hemm tara.

Żuruha fin-niċċa
U harsu fiss lejha,
Hemmhekk itolbuha
F'kull niket u gheja.

Ghidulha tliet "Ave"
Bil-qalb lill-Madonna,
Dan b'fidi kien jishaq,
U sod daqs kolonna.

U meta fil-festa
Fil-bieb kien jaraK,
Dik qalbu tinqasam
Ghax veru jistmaK.

Kemm habrek f'kull gabra
U ghadda mill-mina,
Bil-hegga kien jimxi
Warajk, jaghtik qima.

Minn jaf kieku maghna
Int ghadek illum,
Kemm tifrah, iċċapċap
U tghajjat bhal ljun!

Kien fl-elf, disa' mija
U sitta, sittin,
Bil-mod int hallejtna
U mort mal-mejtin.

U biex jien nghid kollox,
Kien dahal dak Frar,
Il-hames jum sebah
U kesah ix-xrar.

Gharfitek id-dinja
U f'mewtek hi bkiet,
Ghalik talbet b'herqa
Lil Alla fis-skiet.

Żgur issa qed tgawdi
Il-frott hekk mixtieq,
Ghalih hdimt hawn isfel
Bil-hegga, bl-isfiq.

Warajh, int Assunta,
Wassalna fis-sliem
Hdejn Ibnek l-Imghallem,
Fil-ferh ta' bla tmiem.

Żebbuġ, Ghawdex 1/11/2000

TOTS & TEENS REVENGE

Children, Ladies
and Teenage Wear

DOLCERIA
40a, Savina Square,
Victoria, Gozo,
Tel: 553461
IGNAZIO CURMI
We accept orders for:
Weddings, Engagements, Parties & any special occasion
SPECIALIZED IN NOUGET

57, MAIN GATE STREET, VICTORIA, GOZO.

Prop.: Mario P. Grech F.A.D.O. (Lond.).

Appointments for
EYE TESTING / EXAMINATION
by the Latest Computer Technology
and Eye Specialists

Telephone: 55 65 28 / 56 33 31

FINE FOREST

For all kind of Real Furniture
with affordable prices

Joseph Borg
'67' Pjazza l-Assedju
ta' Ghawdex 1551
Victoria, Gozo - Malta.

Tel: (00356) 563372
Fax: (00356) 565665
Mob: 0984 0345

Obsessions

Sportswear for all Ages

13 Market Street,
Victoria - Gozo.
Tel: 21 555606, 0948 6134

EXPO CHIC

Specializing in Picture Framing

Various styles of wooden frames
Modern and antique prints
Hand-finished quality lithographs

3, Republic Street, Victoria.

Tel: 21 554398 Fax: 21 562600

IL-HAJJA F'GHAWDEX QABEL IL-GWERRA

kitba ta'

Frank Bezzina (1925-1996)
editjata minn Charles Bezzina

Ktibt hafna dwar żmien il-gwerra f'Ghawdex, iżda ftit li xejn dwar dawk is-snin qabel fostna faqqgħet il-gwerra. Għadni niftakar qisu lbierah meta fl-1935 ta' 10 snin, ma' Ghawdex kollu tfakkar il-Gublew tar-Re Ġorġ V. Kien hawn festi kbar u entużjażmu kbir u t-tfal ta' l-iskejjel f'Ghawdex kienu ttiehdu fuq il-frejgati Inglizi u ngħataw ukoll biċċa ċikku-lata ġewwa kaxxa tal-landa bil-wieċ tar-Rè fuqha. F'Ġunju ta' dik is-sena il-Kardinal Lepicier quddiem eluf ta' nies u fost ċapċip u tixjir ta' bnadar fil-pjazza tas-Santwarju, poġġa kuruna prezzjuża fuq ras il-Madonna tal-kwadru Ta' Pinu. Dakinhar kont mort ma' missieri u d-devozzjoni li kien hemm kienet xi haġa li ma tistax tisser bil-kliem. Is-*Silver Jubilee Sports Ground* ukoll infetaħ u l-futbol bejn l-irhula u r-Rabat beda jintlagħab hemmhekk.

L-iskola primarja

Niftakar dik il-habta kont immur l-iskola tar-Rabat fi Triq Vajringa. Meta kont fil-hames klassi kien jgħallimni Vitor Gauci minn Pjazza Savina. Dak kien jishaqq hafna fuqna għax kien iridna nitgħallmu ... u dak in-nhar fl-iskejjel ma kellniex il-kumditajiet jew aħjar l-attreżzi li għandhom illum. Iżda konna tfal dixxiplinati li nharsu lejn it-tagħlim bis-serjetà u ridna nitgħallmu minkejja li kellna nuqqas ta' kollox. Tabilhaqq dak kien żmien ta' faqar u fejn it-tallaba kienu jiġru mat-toroq jittallbu xi haġa biex jgħixu. Kien żmien fejn in-nies hafja kienu jiġru ma' kull rokna ta' Ghawdex u fejn l-illitteriżmu kien inferrex ma' Ghawdex kollu. Kien żmien meta bosta tfal fl-iskola kienu jiġu bi qliezet imraqqgħin u b'qorqa wahda għaliex l-oħra jislifha lil huh. Dawk li kellhom mohħom jilhqilhom kienu jorbtu sieq wahda biex taparsi kellhom xi ġerha. Iżda minkejja l-faqar li kien hawn, il-poplu Ghawdexi kien kuntent u ferħan. L-Ghawdexin hawtiela u biżlin sa minn qaddishom kienu jistinkaw mis-sebh sad-đlam sabiex jaqilghu l-ghajxien tagħhom. Habirku hafna, għożżew drawwiet missirijiethom u għexu fidili għad-dell tat-twemmin

nisrani bla ebda dubju. Kienu għalhekk nies li aċċettaw il-qagħda tagħhom u għalkemm għexu bil-ftit u bit-tbatija, kienu kuntenti sa ma Alla sejhilhom.

Meta mmur lura u niftakar f'dawk is-snin jiġu dlonk quddiem għajnejja nies bħas-Sur Ġorġ Gatt ta' Kerċem u Monsinjur Lwigi Cordina. Ta' tfal li kont, niftakru lil ta' l-ewwel jitla' minn Ta' Kerċem u jdur ir-Rabat bil-bastun u b'xagħru mżewwaq u liebes qisu r-Rè Ġorġ V b'hafna midalji (aktarx ta' l-ewwel gwerra u oħrajn), kappell u affarijiet oħra li kienu jaqtgħu lil dan il-persunaġġ mill-bqija. Ta' tip helu u ferriehi kien imbagħad Mons. Cordina li kien joqgħod taht Savina. Qsajjar u xwejjah iżda kien famuż għall-priedki u kien jiġbed il-qlub ta' kulhadd ... iżda l-aktar ta' tfal bħalna. Magħhom ma ninsa qatt lil dawk il-ftit torok li kienu jhufu madwar ir-Rabat u li sparixxew hekk kif bdiet il-gwerra. Dawn kienu jbigħu paljijiet, lakumja, habb għažiz, il-helwa tat-tork, hasira u xi żejt. F'Ghawdex dawn kellhom xi erba' postijiet fejn joqogħdu. Peress li kont tfal, kont nibza' hafna minnhom. Meta kont nagħmel xi haġa mhix flokha, ommi kienet tbezzagħni u tghidli "gej tork għalik". Għalhekk meta kont nara xi wiehed kont immur nistahba. Darba niftakar li kien hemm wiehed li haseb li kont għamiltu xi haġa u ġera warajja sal-bieb tad-dar. Impressjonanti jibqa' f'moħhi dak li konna nsejhulu "Ta' l-Abjad". Dan kien ikun raġel tallab li qrib il-Milied kien imur hdejn il-knisja ta' San Ġorġ u jittallab il-karità.

Il-hwienet

Jekk wiehed ihares lejn il-hwienet tal-merċa jew tal-haxix ma kienx jara hwienet indaf u lussużi bħalma huma illum. Hawn irrid ngħid li dakinhar tal-hwienet kienu jifthu wisq iżjed kmieni u b'hekk kulhadd kien ibakkar biex wara li jisma' l-ewwel quddiesa jahseb biex jixtri dak li kellu bżonn. Niftakar kont immur il-hanut u b'xelin biss kont nixtri lil ommi hafna

TROVARSI

*THE BOUTIQUE
FOR ALL THE FAMILY*

Market Street, Victoria,
Gozo, Malta. Tel: 555834

NEW STOCK

POCKYMON
SHOES

PAOLO

Calzature

Orienti's Shopping Arcade Victoria, Gozo.
Tel / Fax: 563688

13, Palm Street, Victoria, Gozo.
Tel: 565157

Mille Piedi

99a, PALM

STREET, VICTORIA, GOZO, MALTA.

Tel/Fax: 557430 Mobile: 09857762

e-mail: michaelerech@waldonet.net.mt

Mercieca Glass and Ironmongery

Mirrors and Glass

Polishing

Key Cutting

Frank Mercieca

54, Kercem Road, Victoria, Gozo, VCT 104
Tel: 21 556987 Mob: 0988 4853 Tel/Fax: 21 557027

affarijiet; xi pakkett sulfarini, tliet jew sitt habbiet kunserva, suppressat tat-tonn li kienet tiswa sold, kwart ton taż-żejt, nofs artal għaġin, xi sold helwa tat-tork jew tamar, aringi u lenbut żejt jekk wiehed ma jkollux flixxun. Niftakar tajjeb meta tal-haxix kienu jarmaw barra u kultant kont tisma' xi għajta "laringa tliet habbiet". Dawn ġeneralment kienu jkunu f'kartell kbir bhal ta' l-imhażen ta' l-inbid. B'erba' soldi kont taghmel l-isbah borma haxix għall-familja kollha. Barra hekk, kienet haġa rari li wiehed jara hanut armat bil-vevtrina. Dawk li kellhom vetrina kienu aktarx dawk li kellhom il-helu, tal-hwejjeg jew ta' xi barbier. Il-hwienet ta' l-inbid kienu abbondanti u sa qabel il-gwerra kienu bosta dawk l-irġiel tal-familji li wara ġurnata xogħol kienu jhobbu jmorru f'dawn il-hwienet bil-platt ta' l-ikel f'idejhom sabiex flimkien ma' ohrajn joqogħdu jlabalbu fuq dak li jiġi fi lsienhom ... u pinta wara ohra kienu jqattgħu sagħtejn jew iktar flimkien. Abbundanti kienu wkoll il-furnara. Għadni niftakar li r-Rabat biss kien hawn ma' l-erbatax-il wiehed. Biss biss fi Triq Vajringa kien hemm tnejn. Il-mod kif kienet issir il-hobża kien differenti mil-lum. Dak in-nhar kollox bl-idejn u fil-lniebi ssir l-għaġna u l-hobż kien wara jinhema fil-forn bil-hatab u mhux bl-elettriku. Meta kien jaasal ir-Randan għadni niftakar dawk il-ftajjar kollha xaham iżda jfuhu tat-tliet habbiet, sitt habbiet jew jekk bl-inċova żewġ soldi u anke l-bejgħ tal-ftajjar tal-makku. Ma' dan kollu ma nistax ninsa l-monti li kien jarma fi Pjazza Savina. Dan ma kienx bhal monti ta' llum, imma kien monti kbir fejn wiehed seta' jixtri bhejjem, ġobon, fuhhar, qsari, ġild, hwejjeg tal-landa, hadid u mitt haġa ohra. Tal-hwejjeg, imbagħad, kien jarma wara l-banka.

Il-hwienet tal-hwejjeg kienu wisq anqas minn dawk ta' llum. Biss biss lanqas ma kien jeżisti l-lussu fl-ilbies li jeżisti llum. Bi ftit xelini kont tixtri libsa li għal dak iż-żmien kienet tkun mill-aqwa. Fuq kollox l-ilbies kien differenti ... ilbes li llum sar għal kollox folkloristiku. Niftakar li fuq rashom l-irġiel kont issibillhom il-beritta, xi kappell tat-tibna jew it-trizza jekk mhux ukoll tal-palm mahdum f'Għawdex. In-nisa min kien jilbes kappell bir-rixa, ix-xebbiet bil-berè mahduma bil-ganċ. Komuni kien hafna l-ilbies ta' l-ghonnella u li llum spiċċat għal kollox. Dak in-nhar iż-żarbun jew is-sandli kien johroġ ġenwinament minn idejn l-iskarpan Għawdx. F'Għawdex kien hawn hafna minnhom u biċċa minnhom kienu

tabilhaqq tas-sengħa għax iż-żarbun li kienu jagħmlu apposta għal xi hadd idum iservi snin kbar. Naturalment ma kellhomx is-sbuhija li għandhom dawk ta' llum, imma kienu żraben tajbin u tajbin hafna. Kontra llum, il-hwienet tal-helu kienu ftit, iżda b'żewġ soldi kont issib tixtri erba' kwalitajiet ta' helu. Jien personalment kont inhobb iċ-ċikkulata tal-ġgant, kif konna nsejjuha.

Hwienet tal-gugarelli ftit li xejn kien hawn. Niftakar tajjeb meta missieri kien imur Malta u miegħu kien iġibli xi żiemel żgħir ta' l-ghuda u xi pupa għal huti bniet. Minkejja dan kollu t-tfal ta' dak in-nhar kienu jilagħbu hafna logħob spontanju barra fit-triq. Hawn nixtieq insemmi li barra ma kienx hemm periklu ta' karożzi. Għalkemm l-ewwel karożza f'Għawdex ma niftakarhiex meta giet, ngħid li f'Għawdex dik il-habta ma kienx hawn aktar minn tnax-il karożza. Il-logħob bil-pizzikajju, il-logħob tal-ballun, l-iskuter, xi karrettun tat-tmun b'erba roti ta' l-injam jew ta' xi pram qadim jew logħob iehor bhal tigrijiet, iċ-ċirku, pulizija u hallelin, it-tijir tal-hamiema jew tajra kif aktar hija magħrufa, il-mistohbija, il-gerrejja jew il-vapur ta' l-art u l-logħob tal-boċċi kien l-aktar komuni fost it-tfal subien. Xi subien kienu wkoll jilagħbu bil-knejjes żgħar u kienu jzejnuhom b'gandlieri u fjuretti, li dak iż-żmien konna nixtruhom mingħand "tal-Likk" fi Triq Sant' Indrija jew mingħand Manwel Xerri (tas-Sinjur), wara l-banka. Id-dar konna dilettranti biex nagħmlu l-knejjes sbieħ u nimpikaw, iżda daqs hija Johnny ma kien hadd. Fil-Milied, imbagħad, kulhadd jilgħab bil-lewż u bil-gastelli u ahna tad-dar konna ningabru biex nagħmlu l-presepju tal-ġebel u nzejnuh bil-pasturi ta' Majsi Zahra (ta' l-Għadmu) jew ta' Gużep Mejlak li kien sagristan il-Katidral. Il-bniet min-naha l-ohra kienu jogħxew fuq il-pupa, iż-żibeg, il-blalen tal-kamoxxa, il-passju u logħob iehor bħad-Dawra Durella, Ongi, Ongi Ongella u hafna aktar. Sfortunatament hafna minn dan il-logħob illum spiċċa u fija halla biss in-nostalgija ta' żmien li qatt ma jerga' jiġi lura.

Ix-xogħol tan-nies

Sa minn sew qabel il-gwerra f'Għawdex kien hawn tliet kwalitajiet ta' klassi ta' nies; kien hawn l-aristokratiċi li aktarx kienu nies sinjuri b'xi lawrija jew imnislin minn familji tas-sewwa u magħrufin għall-ghana tagħhom; dawk li kellhom pożizzjoni tajba mal-gvern, li dak iż-żmien kienet haġa rari, u allura kienu

Coney Island Bar

*Jawguraw il-Festi t-Tajba lill-
klijenti tagħhom...*

13, Sir Adrian Dingli Street, Victoria
Tel: 551289

**Cordina
Photo
Market**

Professional Photographers
for Commercial & Advertising
in Stills & Video Production
Colour Imaging Laboratories
& Photo Goods Dealers
34, Main Gate Street,
VICTORIA, GOZO, MALTA
Phone/Fax: 55,63,70

**One Hour
Developing & Printing
Colour Photocopy Service**

jgawdu minn ċertu rispett u fl-ahharnett dawk li fis-sempliċità tagħhom kibru u ghexu ta' bdiewa, sajjieda, barklori, burdnara jew kellhom xi sengha bhal haddieda, landiera, skarpan, maxtrudaxxi, hajjata, furnara, barbiera, daqqqa tal-qoton u l-bqija. Dak iż-żmien ix-xebbiet u n-nisa ma kinux jahdmu iżda kienu jibqghu d-dar jghinu fil-faċendi tal-familja, li dakinhar kważi kull familja kienet tghodd mhux inqas minn hamsa. Biss xi xebbiet kienu jsefftru għand xi wiehed sinjur jew jagħmlulu xi qadja biex forsi jiddubbaw xi haġa u l-bqija. Dehra komuni hafna f'dawk is-snin u li illum spicċat għal kollox kienet il-bizzilla. Bosta nisa u tfajliet kienu jintasbu hdejn il-bieb ta' barra u bit-trajbu tal-bizzilla u qoffa żghira bi ftit haġt tal-harir u kombinjati jgattghu s-siġhat shah jahdmu biex minn idejhom johorġu l-isbah tvalji u xogħol iehor minsuġ bl-akbar reqqa u finezza. Ohrajn kienu jintasbu għewwa jahdmu n-newl u jagħmlu l-hwejjeg.

Jekk xebba tkun trid tiżżewweġ, il-festa tat-tieg kienet isir fl-istess dar ta' l-gharusa, għax barra li postijiet jew swali addattati ma kienx hawn, il-festa kienet aktar intima. Ma kienx jinghata dak il-helu u iżjed u iżjed l-ikel li jagħtu illum, imma kollox kien limitat għal ftit baskuttini, xi ftit anizetta u kollox skond il-qliġ u l-potenzjal tal-familja. Ir-rigali tal-haddara wkoll kienu differenti u l-oġġetti li kienu jagħtu kienu ġeneralment hwejjeg ta' bżonn. Id-dota kienet tikkonsisti f'xi sett tas-sodda tal-kewba kulur sewdieni jew xi haġa ohra ta' valur. Bi Lm30 ix-xebba kienet tagħmel il-festa ... festa għal ftit hbieb mhux għal mijiet ta' nies u kollox fiċ-ċokon. Darba ta' 7 snin kont mort l-Għarb u hemm omni haditni tiegħi f'dar fi Triq Birbuba. Haġa ta' l-iskantament xi hames snin ilu raġel ftit akbar minni, li nżertajt bdejt inpaċpaċ miegħu fiċ-ċimterju ta' l-Għarb, qalli li darba jiftakarni fit-tieg. Bdejt irrodd is-slaieb.

Minkejja li l-hajja kienet wisq iżjed fqira, il-poplu kien jedha u kien kapaċi jagħraf iqassam il-hin liberu tiegħu aktar mil-lum. Il-karnival li kien eżatt qabel ir-Randan, kien ir-Rabat wiehed spontanju. Il-blubat li kienu jsiru f'dawk il-jiem ma kinux għall-kompetizzjoni, iżda għax min kien jitkeffen f'xi haġa ried idahhaq b'mod sinċier u juri li hu speċjali fir-renju tal-Karnival. Ċorma ta' maskarati kienu jingabru 'l hemm u 'l hawn madwar ir-Rabat u jdahhqu lil kulhadd bihom. Ma' dan inżid il-blubat u l-

Rokna antika tar-Rabat Ghawdex it-tarf tas-Strada Bibljoteka. Ritrat: Fr. A. Mercieca

piki kbar li kienu jsiru fil-festi tar-Rabat. Piki li ġieli waslu għal ġlied u ġlied kbir.

Il-passatempo

Imma nhalli dan kollu u naqleb fuq pas-satempo ohra. Il-kaċċa tal-gamien kienet abundant u paragon ma' illum hemm differenza kbira. Dakinhar il-bini kien hafna anqas mil-lum u kampanja kien hawn aktar. Illum kulhadd igerger għax ma jaqbad xejn u dakinhar kulhadd jifrah għax miegħu lejn id-dar il-kaċċatur kien iġiblek xi tmien gamimiet f'darba. L-istess ngħid għal hafna affarijiet ohra. Lil omni niġfakarha taqra r-rumanzi ta' Emilio Lombardi, kittieb magħruf hafna f'dawk is-snin. F'dik il-habta l-imhabba għat-teatrini kien lahaq isseddaq u dawk dilettanti kienu kultant u tant jagħmlu xi attività biex il-poplu jedha u jiddeverti. F'April 1939 ta' l-Istilla tellghu fl-iskola tal-Gvern, ir-Rabat l-operetta tas-Surmast Giardini Vella *Il Cuore Di Ben*. Lejn l-aħhar ta' Marzu 1940, il-kumpanija drammatika "Żghazagh Ghawdxin", ipprezentat fis-sala tal-kazin tal-Ljun, fi Triq l-Arċipriet Cassar, id-dramm f'erba' atti *Vendetta Di*

imagination and beyond
TALISMAN + plus

4/6 ST URSULA STREET
VICTORIA, GOZO
TEL: 564071

*An experience of new concepts
in interior Furnishings*

TALISMAN

New Stock Just Arrived

We innovateothers just imitate!

BONDI'S
Boutique

2. Republic Street, Victoria, Gozo

Tel: 556029

**Tamarisk Restaurant
And Pizzeria**

VICTORIA GOZO

**WE ARE OPEN ALL WEEK FOR LUNCH
& DINNER EXCEPT MONDAY EVENING**

Tel: 551382 Mob: 097 3266

Fortunato Mizzi Street, Victoria, Gozo.

Guido u f'April ta' wara ipprezentaw fl-istess sala *Iż-żewġt Iltiema u Il-Qorti*. Fir-Royal Talkie, l-uniku f'Ghawdex, konna mmorru naraw il-films ta' *Tarzan, Charles Chaplin, San Francisco, Robin Hood* u ohrajn li hargu f'dik il-habta. Fl-1940 ta' l-Istilla hallew il-każin tagħhom minn dar prominenti fi Triq it-Tigrija u marru fethu każin f'numru 24 Triq Vajringa. Kien post xi ftit u xejn imwarrab iżda l-hajja minn dan il-post ma naqsitx. Il-baned ta' l-Istilla u ta' l-Ljun, dak in-nhar aktar impikużi mill-lum, kienu l-aktar popolari f'Ghawdex, iżda hajjin kienu wkoll il-baned *Prekursur tax-Xewkija* u dik tax-Xaghra. Sfortunatment fl-1941 dawn il-baned kollha ġew affettwati minhabba l-ghadd ta' bandisti li ssejhu bil-lieva u ghalkemm l-attivitajiet tal-baned ma baqghux isiru normali fil-gwerra ġieli saru xi kunċerti mill-baned tar-Rabat u meta fl-1943 l-alleani bdew jirbhu, il-baned regghu bdew jieħdu r-ruh u jagħmlu marċijiet brijużi tar-rebhiet Ingliżi.

Filwaqt li f'Ghawdex kien qed jiġri dan kollu n-nies kienet medhija f'elf haga, l-Ewropa kienet imqallba. Hitler, il-kanċillier tal-Germanja, kien qed jarma l-akbar armata tad-dinja u jahseb biex minn hawn u minn hemm jikkupa t-territorji li jmissu miegħu u jagħmel vendetta mill-alleani li wara l-ewwel gwerra trattaw hazin 'il-Germanja. L-Italja, taht it-tmexxija ta' Benito Mussolini, kienet ukoll qed issir aggressiva tant li rebhet l-Abbissinja fl-1936. Fuq kollox il-Germanja u l-Italja bdew jinnamraw flimkien u l-gwerra civili Spanjola fl-istess sena kompliet għaqqdithom. Wara l-mewt tar-Rè Ġorġ V fl-1936, l-Ingilterra għaddiet minn trawma kerha minhabba r-Rè Edward VIII li halla t-tron, u sa ma tela' r-Re Ġorġ VI, baqghet mifxula filwaqt li Hitler kompli jżid il-potenza tiegħu u jkabbar il-firxa tiegħu fl-Ewropa. Dan kollu wassal biex wara hafna ċirkustanzi ohra, bdiet il-gwerra, u dik il-hajja f'Ghawdex ghalkemm fqira, iżda ferhana, spiccat għal kollox biex qatt ma' terga' iżjed.

© Charles Bezzina - 2001

Paradise

Travel and Property Services Limited
38, Saint Sabina Square, Victoria, VCT 104, Gozo, Malta.
Tel: 562025, 558918, Fax: 562026 Mob: 0949 6277

We offer:

- Special Prices to America, Canada, Australia • Organised Tours
- Honeymoon Specials • Special Holidays for 18-35 year old
- Car-hire • Taxi Service Motor & Travel Insurance • Cruises
- We are also Real Estate Agents • We help you sell or buy your next home.

PLAYPEN Toys & Stationery

30, Main Gate Str. Victoria. Tel: 561107

✓ Colour and B&W
Photocopies

✓ School Needs

✓ Cards

✓ Magazines

FOR SALE

KERCEN - GOZO

Two Terraced Houses

Contact Owners on Tel: 551169

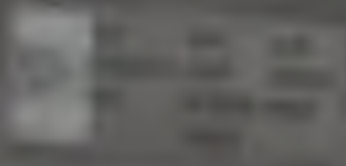
Terraced House - Four double bedrooms (all en-suite) with unobstructed country views from every room. Sitting room plus kitchen/dining and terrace. Garden space for pool, games room, washroom, basement and two-car garage (can be split into two separate houses).

Corner Terraced House - With large living/dining and three double bedrooms (main en-suite). Large terrace overlooking country views. Ample space for good sized pool. Additional washroom plus four-car garage. (Perfect residence/holiday house)

GALEA GENERAL SERVICES LTD.

MAGRAB ROAD, XEWKIA, GOZO • TEL: 561122 • FAX: 554277 • MOBILE: 0949 4619

GALEA GENERAL SERVICES LTD.

WWW

GOZO

GOZO

The one stop shop for:

NEW CARS - USED CARS - CAR PARTS

CAR CARE PRODUCTS • CAR SERVICING

CAR WASH & VALETING

GENERAL INSURANCE SERVICES at favourable Rates

IL-KANONKU MIKELANĠ GARRONI (1818-1884)

kitba ta'
Winston Zammit BA(Hons) MA PGCE

Persunaġġ li ta' hafna servizz lill-gżira ta' Ghawdex matul is-seklu XIX kien il-Kan. Dun M.A. Garroni li kien mhux biss l-ewwel Arċidjaknu tal-Katidral, iżda kien ukoll l-ewwel librar tal-Bibljoteka ta' Ghawdex, wara li din hadha fidejha il-Gvern.

Iben il-gurat Daniel Garroni¹ u martu Emmanuela l-Kan. Garroni twieled fis-26 ta' Jannar 1818 u ġie mghammed fl-istess jum fil-knisja parrokkjali ta' San Ġorġ, mill-Viċi Parroku Dun Frangisk Cutajar u nġhata l-ismijiet ta' Atanasju, Ġuzeppi, Wiġi, Mikiel Anġ², iżda f'hajtu kien magħruf bl-aħhar isem.

Dun Mikiel Anġ għamel l-istudji tiegħu fis-Seminarju ta' Malta fejn fl-1835 nġhata l-kariga ta' Prefett³. Huwa ġie ordnat saċerdot fis-27 ta' Marzu 1841⁴ u sena wara, inghata l-fakultà li jisma' l-qrar, ministeru pastorali li hu eżerċita anke waqt l-imxijiet tal-kolera.⁵

Fl-1846 Dun Mikiel Anġ inhatar Kanonku Kantur tal-Knisja Matriċi⁶, fejn l-istess kapitlu hatru wkoll bħala Prokuratur u Depożitarju⁷ u fl-1855 inhatar bħala Amministratur tal-Legat Grima⁸. Iżda barra minn hekk, fl-1851, l-awtoritajiet ekkleżjastiċi hatruh bħala direttur u amministratur ta' l-isptar ta' San Ġiljan⁹. Fl-1870 ġie mahtur bħala l-ewwel Arċidjaknu tal-Knisja Katidrali ta' Ghawdex¹⁰.

Xogħol bħala librar

Fl-1853 mat-twaqqif tal-Librerija Pubblika, fuq xewqa tal-Gvern ġie mahtur bħala librar tagħha. Hawnhekk huwa medd għonqu għax-xogħol. Għamel katalogi tal-kotba depożitati fil-librerija u haseb biex jikseb għal-librerija xi manuskritti ekkleżjastiċi qodma għat-tagħlim tal-kleru. Għamel ukoll kopji ta' xi xogħlijiet storiċi li kienu jolqtu lil Ghawdex. Għal għaxar snin il-Kan Garroni hadem fil-librerija bla hlas, sakemm fl-1863, il-Kunsill tal-Gvern ivvutalu s-salarju ta' £10 fis-sena. Il-preżenza tal-Kan Garroni kienet ta' ġid kbir lil-librerija li mxiet sew 'il quddiem tant li sa l-

1881 kellha 5,647 volum¹¹. B'kollox il-Kan Garroni dam madwar 30 sena jagħti servizz, li matulhom darbtejn biss talab li jinghata frank¹². Fl-aħhar sena u nofs ta' hajtu l-Arċidjaknu Garroni kien marid u x-xogħol tiegħu bħala librar sar minn Dun Ġuzepp Farrugia.

L-Arċidjaknu Garroni miet fit-3 ta' Novembru 1884¹³.

1 A(rkivju) P(arrokkjali) S(an) Ġ(orġ) G(hawdex). Ktieb tal-Magħmudijiet Vol 8 (1818-1833) p89. Daniel Garroni ġie mahtur bħala teżorier ta' l-Università fl-20 ta' Dicembru 1803 u fid-9 ta' Novembru 1804 ġie mahtur bħala wiehed mill-Ġurati ta' l-Università. Wara li tnehhiet l-Università, inghata l-Kariga ta' Magistrat tas-Suq, kariga li kien għadu jokkupa meta ġiet imnehhija fl-1839, meta kellu 57 sena. Ara A(rkivju) N(azzjonali) M(alta) PS/03/1 pp28/45; u Duplicate Despatches Vol 2/18 No99 ff 377v, 378r

CITADEL VIDEO COMMUNICATIONS

Still Photography, Radio & Television Productions

The best caterers for sights and sounds of Gozo

You Name It ... We Do It ... From Weddings & Family Occasions to International Productions

The only Gozo based facility catering for

Domestic and Professional VHS, Super VHS & Hi 8 Video

as well as Broadcast U. Matic High Band SP and Betacam SP video format

For more information contact us at

By The Bastion Road, Victoria Gozo MALTA
Tel/Fax: (356) 551 936 - E-Mail: cvc@orbit.net.mt

Issa Tista Thawwar il-Borma Bhal Dari

*Issib Hwawar, Hxejjex Aromatici, Frott
Imqadded ghal-Helu u Prodotti ohrajn ghal-Ikel*

14 - 15 KERCEM ROAD, VICTORIA, GOZO.

TEL: 562160

***Divine
Houseware***

***For Fridges, Cookers,
Air Conditions and Mobiles***

***Good Quality, Service
Prices***

George Borg Olivier Str.,
Victoria, Gozo, Malta.

Tel/Fax: 21 550437

Mob: 0944 0374

- 2 A.P.S.G.G. Ktieb tal-Maghmodijiet Vol 8, p 89
- 3 A.N.M. Pehhars, Le Marchant, Vol 29, (1862) No7138
- 4 Arkiwju K(atidral) M(alta) R-O 15.
- 5 A.N.M. Pehhars, Le Marchant, Vol 29 (1862) No7138
- 6 Devoti ta' Marija, 1894 p89
- 7 A.N.M. Pehhars le Marchant, Vol 29 (1862) No7138
- 8 L-Ghid ta' l-Assunta 15-VIII-1971 p4
- 9 A.N.M. Pehhars le Marchant Vol 29 (1867) No7138, Lgo Batan Vol 55, (1881) No8177.
- 10 Devot ta' Marija, 1894 p 89
- 11 A.N.M. Pehhars le Marchant, Vol 29 (1867) No 7138, Lgo Batar, Vol 55 (1881) No8177
- 12 Mill-Arkiwju Nazzjonali jirriżulta biss li talab biss darbtejn il-frank. Fis-7 t'April 1863 talab li jingħatalu xahrejn /eave mill-jum tat-tluq tiegħu minn Malta u ppropona li minfloku jagħxi bħala librar il-Kanonku Bondi. Dan il-permess ingħatalu wara rakkomandazzjoni tal-Biblijotekarju ta' Malta Dr Cesare Vassallo. Dan il-permess talbu billi l-Kapittlu tal-Matriċi hatru bħala wiehed mid-deputati li kellhom imorru Ruma biex jiringrazzjaw lill-Papa Piju IX fisem il-kleru u l-poplu Ghawdx i ghall-hatra ta' Isqof Awżiljarju (Mons Buttigieg) li kellu jkun residenti Ghawdex (ANM Lgo le Marchant Vol 70 (1863) No 10, 350). Billi l-Kan Garroni dam Ruma aktar minn xahrejn, talab li l-/eave tiegħu jiġi estiż b'xahrejn oħra u dan il-permess ingħatalu wkoll (ara A.N.M. Lgo le marchant Vol 72 (1863) No 10 686). Il-Kan. Garroni reġa' kien assenti għal xi żmien bil-permess fl-1870, għax fis-6 ta' Diċembru 1870, il-

Biblijotekarju ta' Malta Dr Cesare Vassallo, kiteb lis-Segretarju Prinċipali tal-Gvern, fejn infurmah li l-Kan Garroni kien ġie lura mill-vjaġġ tiegħu u fl-1 ta' Diċembru 1870 reġa' beda jaqdi d-dmirijiet tiegħu fil-Biblijoteka ta' Ghawdex. (A.N.M. Lgo Grant Vol 63 (1870) No 9370.

- 13 A.N.M. Lgo Lintorn Simmons Vol 10 (1884) No 1489, vol 11 (1884) No 1544.

For Best Quality Fresh & Frozen Meats
Stop & Shop at:

Car Park Butcher

and also

**Fresh Fruits &
Vegetable**

Now Open from Tuesday to Saturday
Gorġ Borg Olivier Str., Car Park - Victoria
Tel: 21 552434

Ta' Nisju

for Best shopping

***Ladies, Fashion Wear
Teens Casual Wear
Curtains and Carpets***

St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 21 564166 Fax: 21 556334

AXIAK BROS.

(STONE DECORATIONS) LTD.

LIMESTONE DECORATORS

Manufactures of:

MANUFACTURES

- Exclusive Importers of Slate Tiles
- All types of balustrades
- Sculptured or plain columns
- Sculptured or plain closed stone balconies
- Fountains
- Stone troughs
- Flagstones (ciangatura) in various sizes
- Gozo marble (hard stone) tiles in various sizes
- Stone cladding (Qoxra)
- All types of rustic cladding (Sejjieh)
- Hard stone cladding (tal-gawwi)
- Marble Boarder Patters
- Interior decorations: Light Fixtures, lampshades, etc..
- Scaffolding hire

Prefabricated, Cast Iron & Electrical Fireplaces,
Gas Burners for fireplaces - Fire screens
Brass fenders - Fire Baskets - Coal Buckets
Ovens - Fire Bricks - Tool Sets
Complete Fireplaces with Mantelpieces,
Fireboxes - BBQ's - Fireplaces Installers,
Sealers for old and new buildings.

Come for a visit to see our
new range of fireplaces at our centre,
located at
Xewkija Industrial Estate,
Taflija Road, Xewkija, Gozo - Malta.

Tel: / Fax: 560252
Mobile: 097 7865/6

INKURUNATA REGINA

kitba ta'
Mons Lawrenz Sciberras

It-tluġ fis-sema bir-ruh u l-gisem tal-Madonna huwa wiehed mill-akbar tliet privileġġi tal-Madonna. Mhux biss kien jixraq iżda hekk kellu jkun li gisem Marija, dak li ghal disa' xhur shah kabbar u ghajjex fih l-iben t'Alla Inkarnat ma jarax it-tahsir ta' l-art bhal kull gisem iehor. Alla ghalhekk kompla jagħni bi privileġġ iehor singolari billi jiehu mieġhu fil-glorja dejjiema l-ommu Marija bir-ruh u l-gisem. U ma waqafx hawn, imma hejja ghal ommu tron speċjali daqskemm uniku. Tron ta' regina bil-wisq aqwa minn dak li hejja Salamun ghal ommu Batseba.

Ghalhekk fis-solennità ta' dan il-jum, il-Knisja fil-liturgija tagħha tapplika lil Marija kliem is-salm. "F'lemintek is-Sultana mzejina bid-deheb ta' Ofir". (Sl 45,10). Filwaqt li l-marjologu Benedittin Domenico Bertetto jgħid li filwaqt li il-festa ta' l-Immakulata hija t-trijonf tar-ruh ta' Marija, il-festa ta' l-Assunzjoni hija it-trijonf tal-Gisem ta' Marija.

Missirijiet il-Knisja.

Missirijiet il-Knisja kemm dawk ta' Lvant kif ukoll tal-Punent meta jahsbu dwar din il-grajja tal-ghageb, donnhom jintilfu bejniethom biex ifissru u jgħollu 'l fuq dan l-avveniment singolari li sehh fis-sema. Hekk San Bernard jagħmel ix-xebh bejn id-dahla solenni ta' l-Arka tal-patt minn Kirjat Ejarim lejn Ġerusalem fost il-ferh, iż-zfin, u l-ghana tas-sultan David (2 Sam 6,5). Mela kemm aktar jikkonkludi San Bernard devot kbir ta' Marija, l-Arka vera tat-Testment il-Ġdid dahlet fost il-ferh, u l-ghors ta' l-aṅġli lejn Ġerusalem tas-sema! U dan bir-ragun. Dak li gara fit-Testment il-Qadim kien biss dell ta' dak li kellu jgħri fit-Testment il-Ġdid.

L-abbati Rupert wkoll jagħmel xebh iehor interessanti dejjem dwar it-tluġ fis-sema ta' Marija. Il-profeta Elija ittieded is-sema fuq karru tan-nar (2 Slat 2,11) u li skond dan Rupert, dawn kienu aṅġli li siehbu 'l dan il-profeta tant imhegġeġ fit-tagħlim tiegħu. Issa żgur li ma kienx biżżejjed group wiehed ta' aṅġli biex isiehbu lil omm u sultana Marija Santissima, imma qtajjiet kbar.

Hsieb iehor interessanti huwa dak ta' San Pier Damjani. Dan fil-waqt li jahseb dejjem bil-mohh ta' bniedem jasal biex jikkonkludi li d-dahla ta' l-Assunta fis-sema kienet isbah u aktar qawwi minn dik ta' l-istess binha Ġesù. Dan il-qaddis jgħid li meta Ġesù dahal trijonfalment fis-sema huwa kien imsieheb mill-kori kollha ta' l-aṅġli flimkien mall-qaddisin. Iżda jkomplu San Pier mhux hekk gara meta dahlet is-sema Marija, għalhekk fost il-qtajjiet kollha ta' l-aṅġli u l-qaddisin kien hemm ukoll imsieheb magħha l-istess binha Ġesù. U qaddis iehor jikkonkludi hekk: Ġesù għamel hekk dejjem biex junura, u juri b'mod estern l-imhabba bla qies li kellu lejn ommu Marija, dik li tant ferhet mieġu u batiet mieġu.

Marija Sultana

Ta' min jirrifletti hafna fuq il-hsieb ta' l-gharef Origene. Dan meta jahseb fid-dahla ta' Marija fis-sema u jisthajjel li jisma' u jara lill-qaddisin kemm dawk tat-Testment il-Qadim kif ukoll dawk tal-Ġdid jistgħagħbu bejniethom fil-waqt li jgħidu: U min hija qatt din il-hlejqa li ġejja mid-deżert mimlija xewk u għolieq tad-dinja? Riesqa iva imma mimlija bil-virtu u bil-grazzi kollha u fuq kolloxx imwieżna mal-Feddej u Sultan tagħna stess? U tingħatalu twegiba lil Origene: Din hija dik l-imbierka fost in-nisa kollha, hija l-mimlija bil-grazzi kollha, hija omm is-Sultan tagħna, mela sultana tagħna wkoll. Hija l-Immakulata l-ghaxxa ta' Alla fost il-krejaturi kollha tas-sema u ta' l-art. Ghalhekk mela Sinjura u Sultana tagħna, inti l-glorja tas-sema, il-ferh shih tagħna, inti l-imbierka għal dejjem. It-tron tiegħek tassew jixraqlek għax bhalek u isbah minnek ma hawn hadd.

San Gwann Damaxxenu li bih tagħlaq l-era' patristika tal-Knisja tal-Lvant, kellu mhabba imqanqla lejn Marija. Huwa xejn ma joqghod jisthi biex jistqarr fil-berah id-devozzjoni herqana tiegħu.

U lejn il-Madonna: "X'hemm iktar hlejju mill-Omm t'Alla? Mohhi dejjem fiha, ilsieni qaddej tagħha, fuqha nahseb bil-lejl u bin-nhar".

PULENA

Bar & Restaurant

Specializing in
Fresh Fish, Pasta & Pizza

Marina Street (Il-Menqa), Marsalforn, Gozo. Tel: 559777

SOPOS
Gozo Wines

**CENTRAL
COFFEE HOUSE**

**Sopos Bar
(It-Tokk)**

Proprietor: Mr. Joseph Farrugia
20, Independence Square, Victoria, Gozo - Tel 551039

Dan il-missier tal-Knisja tal-Lvant meta jimmagina it-tislima celesti li ngħatat lil Marija minn tant u tant qaddisin jersqu lejha wkoll l-istess genituri tagħha Ġwakkīn u Anna, Huma biss li kienu jafu min hija binthom Mirjam dik li meta kellha tliet snin biss ipprezentawha fit-tempju ta' Ġerusalem, u aktarx li bi probabbiltà kbira qatt aktar ma rawha bl-ghajnejn tal-gisem għaliex laħqu mietu. Issa qegħdin jarawha mdawwra fost tant sebh, setgħa u gloria. Issa qieghdin jarawha bħala r-regina tagħhom ukoll. U hawn zgur li sebh dak li hemm mikrubb fil-ktieb ta' Bin Sirak: Li gieħ tal-genituri huma l-ulied". Ġwakkīn u Anna mejn minn fost in-nies l-aktar qaddisa tat-Testment il-Qadim li kienu qegħdin jistennew il-fidwa tal-bniedem, issa fis-sebh t'Alla u mall-glorja tal-qaddisin qegħdin jaraw dan kollu.

HLAS SUPREM.

L-apostlu San Pawl jikteb hekk: "Alla jħallas lil kulhadd skond ma jkun għamel" (2,6). Issa min qatt jista' jahseb dwar il-missjoni u l-ħidma tas-sema li kellha u għamlet b'imħabba kbira Marija! Zgur li ebda moħħ ta' bniedem ma qatt jista' jasal biex jikkonkludi dwar dan. Għalhekk jikkonkludi San Tumas, il-Verġni Marija ssuperat il-merti kollha tal-bniedmin u ta' l-angli. Filwaqt li San Bernardinu jkompli jekk il-grazzja li rċeviet Marija kienet waħda singulari, mela singulari wkoll hija l-glorja tagħha fis-sema. Santu Wistin meta jkompli jahseb dwar il-glorja, jgħid li Marija lil Alla tgħidlu hekk: Sinjur, jekk meta kont fuq l-art jiena ma habbejtekx daqs kemm inti timmerita u jixraqlek, almenu jien habejtek daqs kemm stajt.

Ma dan il-ħsieb jaqbel u jicċarah San Albert il-Kbir, meta jgħid li s-Sultana tagħna tikkontempla aktar mill-qrib lil Alla meta mqabbla ma' dawk kollha li hemm l-genna. San Alfons Marija de Liguori issa jikkonkludi li meta omma Alla dahlet is-sema hija kabbret u għagħlet il-ferħ tal-qaddisin kollha. U San Pier Damjani jikkonkludi li l-qaddisin wara li jagħtu gloria lil Alla fil-genna ma għandhom xejn aktar x'jagħmlu għajr li jitgħaxxqu bis-sbuhija ta' din is-sultana kollha gloria.

SALAMUN U ĠESÙ

Bosta misstrijet il-Knisja jkomplu jaraw xebh mill-qrib hafna bejn is-Sultan Salamun u omma Batseba f'paralleliżmu ma' Ġesù u omma Marija. Ibda' biex is-sultan għani ta' Ġerusalem meta ha pusses shih fuq is-

saltna tiegħu, Salamun ħaseb wkoll l-ommu. Tgħid l-Iskrittura: "Għal omm s-sultan, mibagħad, hejjetliha tron u qagħdet fuq il-lemin tiegħu" (1 Slat 2,19). It-tieni osservazzjoni u li forsi hija aktar qawwiya huma l-kliem li Salamun stess qal u esprima ma' omma Batseba: "Itlob, ommi, għax m'iniex se ndawwar wici minnek" (2 Slat 2,20).

Issa dan il-kontest jigi mogħti u applikat għal Ġesù flimkien ma' omma fil-glorja tas-sema. Ibda mit-tron mhejji. Mela hema tron issa s-sultan tas-slaten u s-sid tas-sidien hejja u waqqaf għall-ghaziza omma Marija fis-sema! Hadd ma jista' jimmagina dwar dan. Il-Beatu Dun Gorg Preca fil-ktieb tiegħu Il-Benedicta, u li dan jaqtawh is-soċi matul ix-xahar ta' Awwissu, jikteb hekk: M'hemmx kliem għall-ftehim mal-bniedmin biex jistgħu jiehdu xi tagħrif fuq il-emiel u fuq il-pregiu ta' dan it-tron. Dan it-tron huwa mqieghed fuq kull kor tal-prinċipati u tal-potestajiet, u ta' l-angli kollha, għax din ir-regina kellha toqgħod mal-leminja ta' l-Iben tagħha li, wara li temm il-missjoni tiegħu tela' fuq kull prinċipat u fuq kull potesta, u fuq kull kor angeliku.

It-tieni osservazzjoni huma l-kliem ta' Salamun, issa mqieghdin fuq Salamun tal-Ligi l-Gdida. Itlob ommi, għax m'iniex se ndawwar wici minnek". Mela hema qawwa, setgħa u konvinzjoni għandha Marija fuq il-qalb ta' Binha Ġesù! U dan kollu jigi ssigillat u imsahab b'dak kollu li gara f'Kana tal-Galilija. Marija kienet kapaċi imexxi is-siegħa ta' Ġesù biex huwa jagħmel il-miraklu. Għalhekk San Bernard jikkonkludi li Ġesù donnu aktar jiehdu pjaċir li ahna nitolbuh imma bil-ghajnuna u bl-interċessjoni ta' omma Marija.

IMITAZZJONI

Quddiem din is-setgħa u l-glorja ta' Marija, ahna ma jifdalna xejn għajr li nimitawha. Il-Papa San Piju X jinsisti: "Min irid ikollu devozzjoni xierqa lejn il-Verġni Santissima, għandu jimxi iżjed 'l quddiem u jagħmel fih b'kull mezz sabiex jikkopja l-eżempju tagħha.

Fi kliem aktar ċar, timita lil Marija u tikkopja l-eżempju tagħha, ifisser timita li Kristu, għaliex hija wisq aħjar minn kull bniedem ieħor iggib ix-xbieha ta' Kristu u tirrappreżentalna b'mod eċċellenti l-qdusija tiegħu. Hawn trid twassalna Marija, dan għandu jkun il-ghan aħħari tal-qima u mħabba tagħna lejn Marija li twassalna għand binha Ġesù fis-saltna tas-Sema, fejn hija tinsab bħala Regina u Sultana tagħna.

Square Cellar

WINE & SPIRITS

24 St. George's Square, Victoria, Gozo.

Tel: 551845 • 556141

Prop.: Joe Grech

For your Shopping
convenience and value
on Groceries
shop at

St. Mary Supermarket

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo.

Tel: 551025

MARIJA L-ARKA TAT-TESTMENT IL-ĠDID

kitba ta'
Anġlu Xuereb

L-ewwel qari tal-Quddiesa tal-Vgili jikkellem fuq l-arka tal-Antik Testament. B'dan il-mod il-Liturġija xxebbah lill-Madonna ma' l-arka. Dan jerga' jidher fl-ewwel qari tal-Quddiesa tal-jum, fejn terga' tissemma l-arka.

Infatti Marija hija l-Arka tat-Testment il-ġdid. Din it-tixbiha hija bbazata fuq diversi raġunijiet. Kif l-Arka kellha dimensjoni importanti fil-hajja tal-poplu Lhudi hekk ukoll Marija ghandha post importanti fil-hajja tan-nisrani.

L-Arka fit-Testment il-Qadim

L-arka kienet il-post fejn kien jghammar Alla. Kienet it-tempju li jiġi mehud minn post għall-iehor. Imbagħad meta dan il-poplu ma baqax jiġġerra fid-deżert, l-arka tpoġġiet fit-tempju ta' Ġerusalem.

Infatti l-Arka kienet sinjal li Alla jidhol f'nofs il-poplu tiegħu filwaqt li johorġu rebbieħ. Il-Lhud meta gew mirbuhin mill-Filistej qalu "Għaliex il-Mulej harbatna llum quddiem il-Filistin? Ha ngibu minn Silo l-arka tal-patt tal-Mulej, u tiġi f'nofsna u ssalvana mill-ghedewwa tagħna" (1 Sam 4, 3-4). Infatti s-swar ta' ġeriko ggarfu permezz ta' l-Arka kif wkoll filwaqt li kisret lill Alla falz Dagon.

L-arka kienet sinjal tal-presenza ta' Alla fost il-poplu tiegħu. Fil-ktieb ta' l-Eżodu naraw kif kienet magħmula kif wkoll id-daqs tagħha: "Jaghmlu arka tal-gažzi; żewġ idriegħ u nofs it-tul, driegħ u nofs il-wisa', u driegħ u nofs l-gholi tagħha. Tiksiha b'deheb fin, minn gewwa u minn barra, u n-naha ta' fuq tagħmilha dawra tad-deheb" (Eż 24, 10-11). Din l-Arka kellha wkoll għatu kif wkoll żewġ kerubini tad-deheb. Skond il-mentalità ta' dawk in-nahhiet id-deheb kellu konnotazzjoni mad-divinità. Fiha kien hemm iż-żewġ itwavel tal-Liġi. Naqraw fl-ewwel ktieb tas-Slaten "Xejn ma kien hemm fl-arka hlief iż-żewġ twavel tal-gebel im-qegħdin hemm minn Mose meta kien Horeb; dawn kien it-twavel tal-patt li bih il-Mulej intrabat ma' wlied Izrael huma u herġin minn art

l-Eġittu" (1 Slaten 8, 9).

Infatti l-ktieb ta' l-Eżodu jghidilna ċar u tond li l-Arka kienet il-post fejn Alla jiltaqa mal-poplu tiegħu "Hemm jien niltaqa' miegħek, u nkellmek minn fuq l-ghatu, minn bejn żewġ kerubini, li jkunu fuq l-ghatu ta' l-ark tax-xhieda miktuba, nagħtik liġijiet għal ulied Izrael" (Eż 25, 22).

B'dan il-mod naraw kemm kienet importanti l-Arka tat-Testment il-Qadim. Issa l-Arka tal-ġdid Testament hija Marija, bint il-Missier, Omm l-Iben ta' Alla u Gharusa singolari ta' l-Ispirtu s-Santu.

Il-Madonna saret l-Arka tat-Testment il-ġdid

Kif l-Arka kienet il-post fejn jghammar Alla, hekk wkoll Marija saret il-post fejn Alla jghammar fost il-poplu tiegħu. L-arka kienet

“Everything under one roof”

Just

***THE SHOP FOR MOTHERS TO BE,
CHILDREN AND BABIES.***

***fashion
2000***

***The ideal shop for casual
elegant wear for Ladies
Hats for Hire***

40, Palm Street, Victoria, Gozo. Tel: 21 551388

miksija bid-deheb, sinjal ta' post għażiż. Marija kienet wkoll l-aktar bniedma prezzjuża fid-dinja. Hija sa mill-ewwel waqtiet tal-hajja tagħha giet ippreservata mill-htija ta' Adam u Eva. Kif l-Arka kellha t-twavel tal-Liġi li ġew mogħtija minn Alla lill Mose, hekk Marija għall-disa' xhur ġarret f'għufha lill-Iben ta' Alla magħmul bniedem, Sidna Ġesù Kristu, it-tieni persuna tat-Trinità.

B'hekk Marija saret Tabernaklu ħaj jew Arka l-ġdida fejn Alla għamel kuntatt reali mal-bniedem. Il-Katekiżmu tal-Knisja Kattolika jgħidilna "Marija, l-Omm qaddisa ta' Alla u dejjem Vergni, hi l-aqwa opra tal-Missjoni ta' l-Iben u ta' l-Ispirtu s-Santu fil-milja taż-żmienijiet. Għall-ewwel darba fil-Pjan tas-Salvazzjoni, il-Missier sab, għax hejjiha l-Ispirtu s-Santu, għamra fejn Ibnu u l-Ispirtu s-Santu setgħu jgħammru fost il-bnedmin. Fiha bdew jidhru 'l-ghegubijiet ta' Alla' li l-Ispirtu kien se jagħmel fi Kristu u fil-Knisja" (*Katekiżmu tal-Knisja Kattolika*, parag. 721).

Is-Santi Padri raw bħala f'Marija eżerċitu qawwi li tirbah fuq kull ereżija. Is-sigriet ta' dan kollu hija li Marija li għall-disa' xhur ġarret fi hdanha lill Binha Ġesù, bħall Arka tat-Testment il-Qadim kienet qiegħda trebbah lid-duttrina vera.

Il-Madonna tittella' s-sema bir-ruh u l-ġisem

Però jkun xieraq jekk nistaqsu: X'relazzjoni hemm bejn l-arka u t-Tluġ fis-sema tal-Madonna. Fil-Ktieb ta' l-Apokalissi nsibu d-dehra ta' l-arka b'mod gloriuż "Imbagħad infetħet it-tempju ta' Alla fis-sema, u dehret l-arka tar-rabta tiegħu fit-tempju tiegħu; imbagħad kien hemm beraq, hsejjes, ragħad, theżiż u silġ ohxon" (Apok 11: 19). Infatti l-Liturgija tal-Jum tat-Tluġ fis-Sema tal-Madonna tqabbel id-dehra gloriuża ta' l-arka mat-Tluġ fis-Sema tal-Madonna.

Infatti fil-ktieb tal-Makkabej insibu li Ġeremija heba Arka tal-Mulej biex ma tmurx fl-Eżilju bit-tama li Alla se jerga jgħajjimha b'mod gloriuż. Naqraw fil-ktieb tal-Makkabej "Kien hemm ukoll fil-kitba li l-profeta, imnebbah minn Alla, ġieghel li t-tinda u l-arka jmorru warajh, u li hu hareġ lejn l-gholja li fuqha tela'

Mose u ra wirt Alla. Xhin wasal hemm, ġeremija sab dar għamla ta' għar u dahhal hemm it-tinda u l-arka u l-artal ta' l-incens, u għalaq id-dahla. X'uhud milli kienu miegħu ġew biex jagħmlu sinjali fit-triq, imma ma setgħux isibuha. Malli kien jaf Ġeremija, canfarhom u qal 'L-imkien ma jkunx magħruf sa ma jerga' Alla jigma' l-poplu u jhenn għalih. Imbagħad il-Mulej jerga' juri dawn il-hwejjeg u jidher sebh il-Mulej u s-shaba; kif kienet tidher fi żmien Mose, u bhal meta Salamun talab biex l-imkien jitqaddes bil-kbir" (2 Makk 4-8).

B'dan il-mod il-poplu Lhudi kien jistenna li Arka tqum ukoll gloriuża. Fl-Apokalissi ta' San Gwann insibu li din x-xewqa tal-poplu Lhudi ssir realtà. Issa li Arka li kienet maħduma mill-bnedmin kellha tqum gloriuża permezz tal-qawwa ta' Alla, kemm aktar Marija kellha titla' s-sema, hija li kienet l-Arka tat-Testment il-ġdid.

Għalhekk bir-ragun kollu, hija ma kellhiex tara t-tahsir tal-qabar. San Robertu Bellarminu jesklama b'imhabba kbira "Min jista' jgħaddilu minn mohhu li l-arka tal-qdusija, l-ghamara tal-kelma, it-tempju ta' l-Ispirtu s-Santu waqgħet? Lanqas irrid biss nahseb illi dak il-ġisem verginali li ġġenera lil Alla, wellditu u temgħetu, sar irmied, jew ittiekel mid-dud ta' l-art? (San Robertu Bellarminu, *Conciones habitae Lovanii*, 40).

Il-Liturgija tas-Siġhat titkellem fuq il-ferh li kien hemm fis-sema meta Sidna Marija telgħet bir-ruh u l-ġisem. Infatti l-Innu tal-Ewwel Għasar jgħid:

Il-qtajja' mbierka tas-smewwiet jifirhu mal-gemgħa tal-profeti u ta' l-appostli, għax inti wahdek sthaqqlek wara Alla, il-ġieħ ewlieni.

Fl-Ewwel qari tal-Quddiesa naqraw fuq t-translazzjoni ta' l-arka f'Ġerusalemm fejn saret fost ferh kbir. Il-Liturgija tapplika din is-silta għad-dhul tal-Madonna fis-sema.

Issa l-arka tat-Testment il-ġdid qiegħda fis-sema. M'għadhiex fostna fiżikament iżda mis-sema tinterċiedi għalina halli ahna wkoll naslu f'Ġerusalemm tas-sema fejn inkunu nistgħu ingawdu din l-arka tat-Testment il-ġdid.

FLAMINGO BAR

Piazza J. F. Kennedy, Victoria, Gozo. - Tel: 553704

Miftuh kuljum mis-7.00 a.m. sat-tard bil-lejl

Special Attractions

- Big Screen għall-football (English Leagues, Italian Leagues and World Cup)
- Surround Speakers Stereo System
- Four Monitors (M.T.V. Music Channel)
- Billiard (American Pool)
- Video Games
- Table Soccer

Snacks

- Ham and Cheese Sandwiches
- Tuna and Salad Sandwiches
- Toasted Ham and Cheese Sandwiches
- Ham and Cheese Pflra
- Pizza
- Light Snacks and Sweets (eg. Twisties)

Drinks

- Tea Coffee
- Capuccino
- Espresso
- Soft Drinks
- Beer
- Spirits
- and much more

**Naccettaw
Parties**

See You There!

SMS

S. MIFSUD & SONS LTD

TRAVEL & TOURISM

**The complete
travel shop**

- Air Travel
- Ferry Crossings
- Accomodation
- Cruises
- Car Hire
- Travel Insurance
- Group Arrangements

311, Republic Street, Valletta. Tel: 232211
33, Tower Road, Sliema. Tel: 330368
16, Republic Street, Victoria, Gozo. Tel: 551126
27, Birkirkara Hill, St. Julian's. Tel: 320655

DUN ANTHONY MARIO SALIBA

Saċerdot għal dejjem

20 ta' Ġunju, 2001

DUN ANTHONY MARIO SALIBA, mill-parroċċa tal-Katidral ta' Ghawdex, twieled nhar it-2 ta' Frar, 1976. Huwa beda l-istudju tal-Filosofija u tat-Teologija flimkien mal-formazzjoni tiegħu għas-saċerdozju fl-1994, fis-Seminarju Maġġuri tal-Qalb ta' Ġesù, Victoria. Minn hemm huwa ha l-Baċċellerat fit-Teologija. Bħala seminarista, għamel esperjenzi pastorali fl-Italja u fil-Brazil. Dun Anthony Mario għamel is-sena intermedjarja tiegħu fid-Djoċesi ta' New Orleans, fl-Istati Uniti, fejn wettaq hidma pastorali fil-parroċċa ta' l-Immakulata Kuncizzjoni ta' Denham Springs, fil-belt ta' Baton Rouge. Kien ukoll involut attivament fl-organizzazzjonijiet ta' evangelizzazzjoni għat-tfal u ż-żgħażaġh: "Y.E.T. - Youth Evangelization Team" u "Parish Renewal Weekends". Dun Anthony Mario hu wkoll involut fil-hidma tal-Moviment Tigdid Kariżmatiku ta' Ghawdex.

Ġie ordnat Djaknu nhar it-23 ta' Ġunju 2001 u rċieva l-Presbiterat minn Mons. Nikol Ġ. Cauchi, Isqof ta' Ghawdex, nhar l-20 ta' Ġunju 2001. Hu għamel l-Ewwel Quddiesa Solenni tiegħu fil-Katidral nhar il-5 ta' Awwissu. Fi ftit ġimghat, Dun Anthony Mario jibda l-ministeru saċerdotali tiegħu f'Ruma, l-Italja.

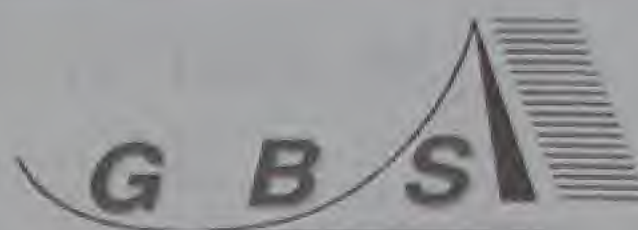
Ad Multos Annos!

BARGATE

BOOKSHOP
VICTORIA - GOZO

For all your stationery needs...

George Borg Olivier Str., Victoria. Tel: 558645

Gozo Business Systems Ltd.
'The Mall'
George Borg Olivier Street
Victoria
Tel 565 565

Best quality computers
BUILT IN GERMANY

COMPUTER FURNITURE
 OFFICE EQUIPMENT

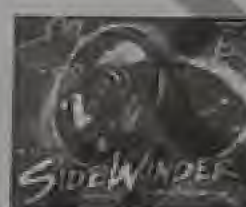

**BEST AFTER SALES
 SERVICE**

Terra
 Computersysteme

MAGIC[®]
 Displays

Internet Cafe

Make New Friends at the

Bellusa Cafe

Right in the Heart of Victoria

**PIZZA & SNACKS
 SERVED ALL DAY**

OFFICE EQUIPMENT

**FOR ALL OFFICE SUPPLIES
& STATIONERY**

*Photo Copy Service & Binding
Calculators, Typewriters,
Cash Registers, Fax Machines*

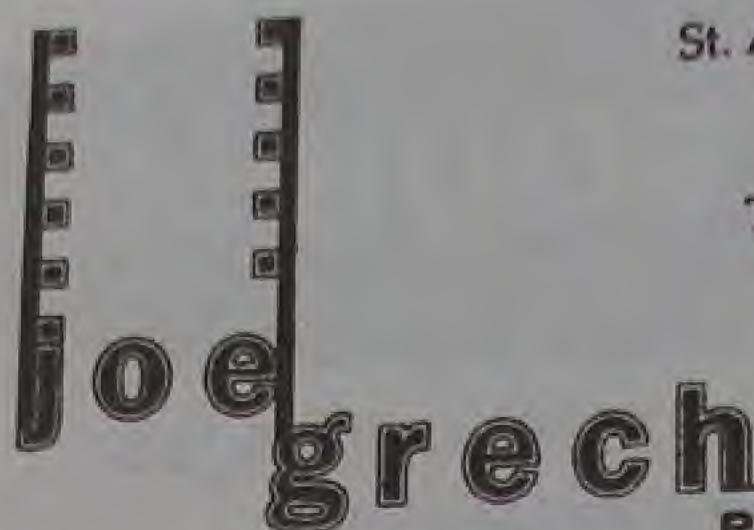
12, St. Francis Sqr., Victoria - Gozo
Tel: 554052 Fax: 563745

ZA Zammit Aluminium Ltd.
'Private Alley', Fountain Street, Fontana, Gozo.
Tel / Fax: 554058.

**Wasalt biex taghmel l-aperturi ta' l-ALUMINIUM
u tixtieq ikollok l-ahhar teknologija
bl-ahjar kwalita' u b'xoghol mahdum professjonali?**

- Ahna b'20 SENA ESPERJENZA noffrulek dan kollu:
- *Double glazing* b'kull tip ta' hgieg kemm *PLAIN* u *BID-DISINN*
 - Sandblasting fuq hgieg ta' l-aperturi jew *tal-cupboards* tal-kcejjen u anki fuq mirja
 - Sistema gdida tal-P4 u Export 60
 - *Moveable Louvers*
 - *Roller/Vertical Blinds*
 - *Soffitti* u *PVC Folding Doors*
 - Disinni ta' l-Aluminium addattati ghall-gates u poġġamani minn kull kulur, tajbin hafna ghal djar rustici b'dehra tal-hadid bla ma jkulluk bzonn zebgha
 - Bibien tal-garages galvanizzati u wkoll bir-remote control.

Ghal aktar informazzjoni u stima b'xejn cemplu:
554058

St. Andrew's Str.,
Victoria,
Gozo.
Tel: 554056

Photographer

*Photos & Video for Weddings, Engagements,
Baptisms or any Special Photographic occasion.*

Passport Photos

Colour or Black & White.

Developing & Printing Service.

Cameras - Flashlights - Films

Watches, Batteries & Video Games

Large Selection of Top Quality Frames & Albums

Frames made to order.

Cittadella Garden Restaurant

***WE SPECIALISE IN
TRADITIONAL LOCAL FOOD***

Cittadella Centre, 14/16, Sir Adrian Dingli Street,
Victoria VCT 104 - Gozo • Tel: 562062

KRONAKA TAL-PARROĊĊA

1 ta' Lulju 2000 - 30 ta' Ġunju 2001

Maghmudijiet

DATA	ISEM TAT-TARBIJA	ISEM IL-ĠENTURI
22-07-00	Kristina-Marie Curmi	Michael Godfrey u Luigiana nee Galea
27-07-00	Darren Bezzina	Joseph u Christine Marie nee Bajada
06-08-00	Abigail Debrincat	Michael u Miriam nee Calleja
16-09-00	Jessica Mercieca	Anthony u Grace nee Grech
17-09-00	Ilona Tabone	Wilfred u Rossane nee Said
23-09-00	Rosi Desiree Carella	Antonio u Iolanta Barbara nee Kowalska
22-10-00	Ismael Habel	Joseph u Sandra nee Bugeja
29-10-00	Nicolas Attard	Martin u Marthese nee Debono
12-11-00	Andrew Jojn Tabone	John u Carmen nee Vella
19-11-00	Marley Caruana	Victor u Doreen nee Zammit
03-12-00	John Mario Cauchi	Anthony u Janice nee Muscat
08-12-00	Sean Ellis	George u Sueann nee Mercieca
09-12-00	Noel Azzopardi	John u Joyce nee Saliba
16-12-00	Michelle Saliba	Michael u Tania nee Zammit
12-01-01	Beppe Attard	Vincent u Josephine nee Bajada
03-02-01	Marija Spiteri	George u Margaret nee Spiteri
05-02-01	Andrea Galea	Paul u Moira nee Refalo
09-02-01	Nicole Marie Hili	Morris u M'Assunta nee Tabone
24-02-01	Marija Mercieca	Charles u Mary Ann nee Bezzina
25-02-01	Maria Farrugia	Joseph u Monica nee Curmi
17-03-01	Owen Rapa	Raymond u Shirley nee Bajada
18-03-01	Brittany Ann Vella	Noel u Jennifer Lynn nee Lynn
30-03-01	Laura Camilleri	Mario u Josephine nee Gauci
14-04-01	Jessica Cassar	Joseph u Mariella nee Debono
14-04-01	Gabriella Claire Vella	Joseph u Georgienne nee Xuereb
18-04-01	Francesca Jo Caruana	Ramon u Anna Marie nee Tabone
22-04-01	James William Meilaq	Michael u Nicholette nee Cardona
28-04-01	Denise Buttigieg	Mark Anthony u Maria nee Hili
01-05-01	Jeremy Paul Saliba	Anthony Paul u Margie nee Attard
26-05-01	Lara Grech	Anthony u Simone nee Abela
26-05-01	Andre' Axiaq	David Peter u Georgina nee Camilleri
30-06-01	Michele Scicluna	George u Sonya nee Zammit

Bar, Restaurant
& Pizzeria

Huang Gong Chinese
Restaurant

on 3rd Floor
Take Away Available

Roof Garden Restaurant

Serving Local Cuisine on 4th Floor

Open from June till September from 7p.m. onwards

Aljotta - Minestra - Kusksu - Imqarrun il-Forn

Spagetti biz-Zalza tal-Fenek - Hut Frisk - Fenek Stuffat

Qarabali Mimli - Bragioli - Haruf - Clamari Mimli

4, Marina Street, Xlendi Bay, Gozo. Tel: 561518 Fax: 559632

Forestals
(APPLIANCES) LTD.

Pope John Paul II Street, Victoria, Gozo
Tel: 551234, Fax: 552737

Your new property in Gozo will give you more satisfaction
when you know you have the smartest available:

Light fittings from SILHOUETTE - The Light Shop
Domestic Appliances from FORESTALS - always better.
Free estimates, deliveries and connection of appliances

Zwiġġiet

Date	Isem
28-07-00	Caspian Rabone (UK) u Monique McGoe (Canada)
02-07-00	Mark Joseph Buttigieg (Qala) u Lillian Zahra (Xewkija)
23-07-00	Godwin Grech (Katidral) u Ruth Debono (Katidral)
29-07-00	Darren Briffa (b'Kara) u Doreen Cauchi (Katidral)
04-08-00	Joseph Vella (Katidral) u Joanna Camilleri (Katidral)
06-08-00	George Cardona (San Ġorġ) u Rachel Azzopardi (Katidral)
20-08-00	Anthony Vella (Katidral) u Maria Mercieca (Fontana)
26-08-00	Ronnie Gatt (Katidral) u Peggy Ann Tabone (Xaghra)
26-08-00	Saviour Grech (Katidral) u Patricia Vella Muskat (Katidral)
27-08-00	Kevin Charles Muscat (Xaghra) u Monica Farrugia (Katidral)
10-09-00	Jason Masini (Katidral) u Orietta Cardona (Katidral)
20-10-00	Gregory Grech (Kercem) u Francine Lonzon (Katidral)
02-12-00	Jean Pierre Grech (Nadur) u Odette Cordina (Katidral)
17-12-00	Franky Pisani (Sannat) u Anette Grech (Katidral)
20-04-01	Franky Farrugia (Katidral) u Cheryl Bezzina (Katidral)
21-04-01	Teddy Zammit (Katidral) u Jennifer Miriam Spiteri (Katidral)
05-05-01	Stephan Vella (Sannat) u Joanne Calleja (Katidral)
19-05-01	George Larry Zammit (Katidral) u Anabel Gatt (Katidral)
02-06-01	George Grech (Għ'Sielem) u Phillis Azzopardi (Katidral)
09-06-01	John William Fereday (UK) u Isabel Collins (UK)
16-06-01	Albert Lupi Spencer (Katidral) u Melissa Ann Zahra (Katidral)
16-06-01	Louis Vella (Kercem) u Bernice Muscat (Katidral)
17-06-01	Robert Noel Vella (Tarxien) u Lorinda Anabel Zammit (Katidral)
23-06-01	Joseph Spiteri (Kercem) u Laura Zammit (Katidral)
23-06-01	Christopher Cassar (Sliema) u Marion Farrugia (Katidral)

Mwiet

Date	Isem
06-07-00	M'Antonia Vella ta' 81 sena
07-07-00	Antionietta Mercieca ta' 72 sena
18-07-00	Ġorġa Bezzina ta' 82 sena
28-09-00	Anthony Zammit ta' 75 sena
04-10-00	Guzeppi Dimech ta' 83 sena
11-10-00	Tereza Attard ta' 80 sena
11-11-00	Guzeppi Masini ta' 66 sena
23-11-00	Pawla Grech ta' 75 sena
27-11-00	Giorgia Zammit ta' 77 sena
21-12-00	Mary Debrincat ta' 65 sena
08-01-01	Carmelo Xerri ta' 69 sena
04-02-01	Bertu Farrugia ta' 49 sena
17-02-01	Anton Gatt ta' 92 sena
06-03-01	Mikelina Calleja ta' 87 sena
15-04-01	Karlu Agius ta' 85 sena
18-04-01	Frangisku Attard ta' 75 sena
18-04-01	Emanuel Schembri ta' 69 sena
20-04-01	Ganni Zammit ta' 85 sena
25-04-01	Karmnu Debrincat ta' 88 sena
08-05-01	Anton Theuma ta' 92 sena
11-06-01	Michael Sciortino ta' 86 sena
26-06-01	Carmelo Abela ta' 82 sena

YARIS

PARDI ENTERPRISES LTD.

Fortunato Mizzi Str., Victoria.

Tel: 21 556678, 21 551772

Such a

complete

much

car yet so

choice

Elaine Attard, Adrian Axiak, Desiree Marie Bajada, Samiro Bartolo, Joseph Bonnici, David Borg, Maria Buttigieg, Joel Calleja, Nathaniel Camilleri, Joseph Caruana, Steve Cassar, Tony Cini, Maxine Debrincat, Maria Dimech, Steve Dimech, Yana Marie Dimech, Christiana Farrugia, Emma Farrugia, Anabelle Gatt, Elio Joe Gatt, Rebecca Gerardi, Christiana Marie Grech, Daniel Grech, Giovanni Grech, Sabina Marie Grech, Gabriel Haber, Mario Mercieca, Lara Marie Mizzi, Mary Anne Portelli, Analise Schembri, Marie Christine Scicluna, Marcia Scicluna, Sarah Vassallo, Nicholas Christian Vella, Samantha Vella, Kristin Xerri, Maria Xerri, Gabriel Zammit, Maria Zammit.

Grizma ta' l-Isqof

07-08-01

Daniela Axiak, Melissa Azzopardi, Jeremy Bezzina, Raffaella Bugeja, Umberto Buttigieg, Daniel Calleja, Jan Paul Camilleri, Paul Cassar, Michael John Cordina, Conrad Joseph Farrugia, Daniel Farrugia, Manuel Farrugia, Tricia Fenech, Denis Formosa, Jana Galea, Mark Galea, Renzo Galea, Joanna Magro, Carl Mercieca, Caroline Mercieca, Darren Mercieca, Michael Micallef, Carol Ann Mizzi, Mark Refalo, Luke Said, Nadine Said, Natalie Sciortino, Daniel Sultana, Philip Sultana, Jean Pierre Tabone, Andrew Vassallo, Bjorn Vella, Christian John Vella, Maria Vella, Sarah Vella, Joseph Mario Xerri, Annie Zahra, Christian Zammit, Marita Zammit, Maryln Joan Zammit.

CHERISH MEMORIES

Corner Shop
at Charity Street, Victoria.

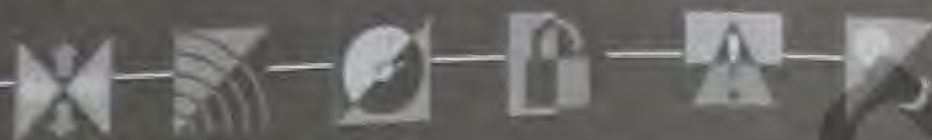
*Specializes in
Souvenirs, Invitations, Gifts for Wedding,
Baptisms and other specials*

*Fresh Flowers
For any Occasions.*

Tel: 21 557635 - 21 551991

YOUR ULTIMATE PEACE OF MIND

datatrak systems ltd

SOLID FOUNDATIONS. YEARS OF RESEARCH.
SIX FIGURE INVESTMENTS AND YEARS OF EXPERTISE.

This is Datatrak Systems Limited. Unique in its market. Providing security systems using the latest state-of-the-art technology for up-to-the-minute management of information, two-way data communication, accurate location of resources, tailor-made exception reporting - offered for 24 hours, 365 days of the year.

Datatrak's clients include major public entities such as the Malta Police Force, a myriad of private commercial companies, a number of boats (both pleasure and fishing crafts), a long list of properties and private motor vehicles. Indeed, Datatrak's overall package of services makes it definitely the ultimate security money can buy!

Trakbak *About 8 cars are reported stolen every day! Better be safe than sorry - install a Trakbak system and enjoy discounts on your insurance premiums.*

Boatrak *Boatrak keeps track of your movements at from the quay to the open sea. It makes virtually impossible for your boat to get lost or stolen.**

Fleetrak *This system monitors commercial fleets, track their movements all over Malta & Gozo* ensuring your full control on logistics and operations.*

Alarmtrak *This system compliments your alarm, ideal for both home & business ensuring complete, tamper proof security using the latest telemetry applications.**

*Datatrak systems works in conjunction with the Malta Police Force.

Visit the company's web site for a more comprehensive view of what this company can do for you at

www.datatrak.com.mt

5, 24 Modia Technopark, MST 13, Malta. Tel: 413050 Fax: 871049 <http://www.datatrak.com.mt> E-mail: info@datatrak.com.mt

SUPERSPECS

OPTICIANS

Joseph P. Grech
F.B.D.O. (Lond.)
Dispensing Optician

We offer our customers:

1. Wide selection of the latest Designer Brands Spectacle Frames & Sunglasses
2. Full range of Best Quality Soft & Hard Contact Lenses
3. Availability of Prescription Lenses in either Glass or Plastic, photochromatic lenses, High index Glass, Bifocals & Progressive.
4. Tinting of either Glass or Plastic lenses also anti-reflection coating.
5. Special Hard coating of Plastic lens Surfaces to avoid scratching.
6. Ultra Violet (UV) treatment for plastic optical lenses to give full protection against the sun and computer radiation.
7. In practice Eye Testing Clinic using the latest Eye Testing Equipment in a very cosy atmosphere.

Exclusive Agents for:

FCUK & French Connection Sunglasses

APPOINTMENT

***Appointment for Eye Testing/ Examinations
are carried out by our ophthalmologist
three times weekly and can be booked either
in our practice or by phone 21 550099***

28, Main Gate Street, Victoria Gozo VCT 103, Malta.

Tel./Fax: 21 550099, 21 551242 • Mobile: 0982 2770

Email: superspecs@vol.net.mt

WERREJ

• 1551 - 2001 - 450 Sena ta' Sagrificcji	3
• L-Istragi ta' l-1551 u l-Leġġenda ta' Bernard De Opuò	4
Victor John Galea	15
• Il-Kor fil-Matriċi u r-Rit Ruman	17
• Monsinjur Tarċisju Gatt (1912-1966)	19
Geoffrey G Attard	19
• Santa Marija Assunta	21
Mons. Ġużeppi Farrugia-Gioioso	21
• Il-Knisja ta' San Qużman fl-inhawi ta' Gużman, ir-Rabat, Ghawdex	33
Victor John Galea	33
• It-Tigrija ta' Santa Marija Tliet Mit Sena Ilu	36
Mons. Joseph Bezzina	36
• L-Assunta u Monsinjur Tarċisju Gatt	39
Dun Ġużepp Saliba	39
• Il-Hajja F'Ghawdex Qabel il-Gwerra	47
Charles Bezzina	47
• Il-Kanonku Mikelang Garroni (1818-1884)	51
Winston Zammit BA(Hons) MA PGCE	51
• Inkurunata Regina	55
Mons Lawrenz Sciberras	55
• Marija l-Arka tat-Testment il-Ġdid	59
Anglu Xuereb	59
• Dun Anthony Mario Saliba	63
• Kronaka tal-Parrocċa	63

Cremona Exchange Bureau

For all your Foreign Currency and Travel Requirements

- Buying and Selling Foreign Currency Travellers Cheques. Credit Cards.
- Advantageous Buy-Back Guarantee on purchases of Foreign Currency over Lm250
- Order by phone and fast delivery at home/business
- All Western Union Money Transfer facilities

THE FIRST PRIVATE EXCHANGE BUREAU IN GOZO

**GREAT DISCOUNTS ON THE LARGEST
SELECTION OF TOYS, DECORATIONS,
BICYCLES, COMPUTERS, SOFT TOYS ETC.**

TAL-LIRA ITEMS ALSO AVAILABLE

PARTY ITEMS & GIFTS CAN BE FOUND AT UNBEATABLE PRICES

Mro. G. Giardini Vella Street, Victoria, VCT 108, Gozo - Malta
(near water works department)

Tel / Fax: 21 556431 Mob: 0949 0663

PISANI WOODWORKS has established an outstanding reputation for supplying custom designed furniture of the highest quality. Individually designed to reflect the character of your property. Our furniture combines practical efficiency with an unmistakable look and quality achieved only by the greatest attention to detail from concept to the finished product. The amazing variety of furniture, the selection of finishes, the perfection that

COMMITTED TO CREATE THE FINEST FURNITURE

comes from a total commitment. We are committed to quality and the relentless pursuit of excellence.

Call now for an estimate

Tel:/Fax: 21 565946 Mob: 0942 9340
E-mail: pww@maltanet.net